มูลนิธิโครงการตำรา ๒๕๐๙ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

TOYOTA

เอกสารวิชาการชุดอยุธยาศึกษา

เรื่องของไพร่

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, สุจิตต์ วงษ์เทศ,
นิธิ เอียวศรีวงศ์, เกษียร เตชะพีระ

โครงการอบรมเกียรติบัตร

"อยุธยาศึกษา : ทวารวดีศรีอโยธยา ตลาดวิชาสำหรับครู–อาจารย์"
และ/หรือผู้ที่ปฏิบัติงานและศึกษาเกี่ยวกับอยุธยา รุ่นที่ 10 / 2557
วันจันทร์ 28 และ วันอังคาร 29 เมษายน 2557

3

คำนำ :
ความเป็นมาของคำว่า "ไพร่"
ข้อสังเกตและการสืบค้นเบื้องต้น

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ในเอกสารประกอบการสัมมนาฉบับนี้ ได้นำบทความบทสัมภาษณ์สั้นๆ 6 บทมารวมกันไว้ คือ

(หนึ่ง) "ชนชั้น วรรณะ" จากหนังสือ อยุธยา Discovering Ayutthaya พิมพ์ครั้งที่ 5/2550

(สอง) "คำนำเสนอ การเลิกไพร่สมัยรัชกาลที่ 5" โดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

(สาม) "ไพร่บ้านพลเมือง" โดย สุจิตต์ วงษ์เทศ

(สี่) "ไพร่" โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์

(ห้า) "ไพร่กับอำมาตย์ : ปีศาจวาทกรรม" โดย เกษียร เตชะพีระ

(หก) ณัฐวุฒิ : ถอดรหัส "ไพร่-อำมาตย์"

ในช่วงการประท้วงทางการเมืองเดือนมีนา-เมษา-พฤษภา ปี พ.ศ. 2553 ที่ถนนราชดำเนิน และสี่แยกราชประสงค์นั้น มีปรากฏการณ์ของการนำคำว่า "ไพร่" และ "อำมาตย์" มาใช้คู่กันและตรงกันข้ามกันอย่างกว้างขวาง มีการนำคำว่า "ไพร่" มาสกรีนเสื้อยืดออกขายพร้อมๆ กับสินค้านานาชนิดของ "คนเสื้อแดง" ซึ่งก่อให้เกิดการถกเถียงกันอย่างมาก ไม่ว่าจะในหมู่คนที่มีทั้ง "เห็นด้วย" และ "ไม่เห็นด้วย" กับการนำคำเก่าแก่เหล่านี้ กลับมาใช้ในความหมายปัจจุบันในการเมืองไทย และใช้ในความหมายของ "คู่ชก" หรือ versus

ดูเหมือนคำว่า "อำมาตย์" เกือบจะไม่ค่อยมีปัญหาในด้านที่จะต้องตีความ หรือที่จะต้องตอบรับ หรือตอบปฏิเสธ แต่คำว่า "ไพร่" นั่นสิ ที่กลายเป็นปัญหาถกเถียงอย่างรุนแรง ในด้านหนึ่งการนำคำๆ นี้ มาใช้โดยนักพูดตัวยงอย่าง "สองเกลอ" เช่น จตุพร พรหมพันธุ์ กับณัฐวุฒิ ใสยเกื้อนั้น ดูจะ "โดนใจ" คนเสื้อแดง อย่างจัง ในขณะที่คน "เสื้อ" สีอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็น "เสื้อแพง-เสื้อเหลือง-เสื้อชมพู-เสื้อหลากสี" ดูจะหงุดหงิดกับการนำคำๆ นี้ ซึ่งแสนจะ "โบราณ" น่าจะตกเวทีประวัติศาสตร์ ไปแล้วกลับนำมาใช้ใหม่

ในฐานะอาจารย์สอนวิชาประวัติศาสตร์ไทย ผู้เขียนเคยสอนวิชา "อารยธรรมไทย" ที่ธรรมศาสตร์อยู่หลายปี และก็มักใช้ตำราของผู้รู้ เช่น ขจร สุขพานิช (ฐานันดรไพร่) ฯลฯ ที่ว่าด้วย "ไพร่หลวง-สม-ส่วย" แต่ผู้เขียนก็ไม่เคยสะกิดใจ หรือตั้งคำถามทางประวัติศาสตร์ถึงที่มาของคำว่า "ไพร่" มาก่อน ผู้เขียนเชื่อโดยไม่สงสัยว่าคำๆ นี้ เป็นคำไทย เก่าแก่โบราณ มีใช้มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยและอยุธยา ไม่ว่าจะปรากฏอยู่ใน "กฎหมายตรา 3 ดวง" ปรากฏอยู่ในวลีพังเพย เช่น "ไพร่ฟ้าหน้าใส-ไพร่หนีเจ้า-บ่าวหนีนาย" เป็นต้น

แต่ผู้เขียนเริ่มมาฉุกใจ ก็เมื่อหันไปดูสังคมที่ก็ถือว่าเป็น "ไท-ไต" ด้วยกัน (แต่ไม่มี ย. ยักษ์) ไม่ว่าจะเป็น "ล้านนา-ล้านช้าง" บรรดาคนลาว หรือคนไต-ไท (ทั้งในและนอกประเทศของเรา เช่น ในสิบสองจุไท-เวียดนามหรือในสิบสองปันนา-ยูนนาน) ก็ดูเหมือนจะไม่ใช้คำว่า "ไพร่" อย่างของสุโขทัย-อยุธยา-ธนบุรี-รัตนโกสินทร์ แต่กลับไปใช้คำว่า "ข้า" หรือ "ข่า" เป็นต้น ดังนั้น ผู้เขียนก็เลยทดลองหาความรู้ด้วยวิธีการสมัยใหม่และทางลัด คือส่งอีเมล์ ไปถามพรรคพวกเพื่อนฝูง ว่าคำว่า "ไพร่" มีกำเนิดมาจากไหน และยังถามต่อเรื่องข้อเขียนของ น.ม.ส. ที่ผู้เขียนชื่นชอบมานาน ดังข้อความต่อไปนี้

เรียน คุณประยอม และนักวรรณกรรมทุกท่าน
ขอเรียนถามว่า บทประพันธ์นี้ของ น.ม.ส.
มาจากงานเขียนเล่มไหน ครับ "...อันผู้ดีมีมาแต่ไหนแน่
สืบไปแน่แท้ก็คือไพร่..."

น่าดีใจที่ผู้เขียนได้รับการตอบสนองอย่างดีในเชิงบวก แต่ก็มีรายหนึ่งที่ตอบกลับด้วยบทกลอนบริภาษอย่างรุนแรง ดังนี้

From: Pramote Nakornthab <pnakornthab@gmail. com>
Subject: Re: นมส.
To: "Charnvit Kasetsiri" <charnvitkasetsiri@yahoo. com>
Cc: plew_seengern@yahoo.com, suntouch_k@ yahoo. com, "S. Chalong" <chalong.s@chula.ac.th>, "Prayom Songthong" <prayom77@yahoo.com>
Date: Tuesday, April 6, 2010, 4:51 AM

จู่ๆ ก็มีหมาย จากชาญวิทย์
ไม่ต้องคิด รีบถาม เลยเจียวว่า
เป็นอะไร จึงถูกปลุก ลุกขึ้นมา
ร่วมศาลา อำมาตย์-ไพร่ในครั้งนี้

ผมพูมใจ รู้ว่าใคร เป็นพ่อปู่
ทุกท่านสู้ สอนให้รัก ในศักดิ์ศรี
ลูกหลานใคร ไม่สำคัญ การันตี
หากอยู่ที่ ดีชั่ว ที่ตัวทำ

ไม่สงกา ดาร์วิน ได้ยินพุทธ
ว่ามนุษย์ ล้วนมา จากสัตว์ต่ำ
สาอะไร ไพร่-อำมาตย์ วาทกรรม
ล้วนระยำ หากกอบกิจ ผิดธรรมา
ล้วนระยำ หากกอบกิจ ผิดเวลา

โปรดสังเกตอีเมล์ข้างบนดังกล่าวว่าลงวันที่ 6 เมษายน 2553 ซึ่งก็เป็นเวลาก่อนเหตุการณ์ ที่เราเรียกกันว่า "เมษา-พฤษภาอำมหิต" หลังจากอีเมล์นั้นมาอีกหลายสัปดาห์ รัฐบาลของนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ (10

เมษายน และ 19 พฤษภาคม 2553) ได้ใช้อาวุธและกำลังทหารปราบปราม "คนเสื้อแดง" อย่างรุนแรง ทั้งที่ถนนราชดำเนินและสี่แยกราชประสงค์ กล่าวกันว่ารวมแล้วมีผู้เสียชีวิตถึง 90 ศพ และบาดเจ็บประมาณ 2,000 คน ในแง่ของความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินนั้น ดูจะรุนแรงกว่า "14 ตุลาคม 2516" หรือ "6 ตุลาคม 2519" หรือ "พฤษภา 2535"

และเมื่อ รัฐบาลของนายอภิสิทธิ์ แต่งตั้ง "ผู้เฒ่า-ราษฎรอาวุโส" ให้ทำหน้าที่ในคณะกรรมการ 2 ชุด คือ

1. คณะกรรมการกำกับการปฏิรูปประเทศ (มีนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นประธาน) และ

2. คณะกรรมการสมัชชาปฏิรูปประเทศ (มี นพ. ประเวศ วะสี เป็นประธาน) นั้น

นสพ. มติชน 18 มิถุนายน 2553 ก็รายงานว่า

"อานันท์-ประเวศ ตอบรับเป็นประธานปฏิรูปประเทศ ตั้งเป้าลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ชี้ "ไพร่-อำมาตย์" ศัพท์ไม่มีความหมาย...ไม่ขอพูดลดช่องว่างไพร่-อำมาตย์ได้หรือไม่ อ้างไม่อยากหมกมุ่นกับปัญหาในอดีต เป็นศัพท์ที่ไม่มีความหมาย"

ข่าว นสพ. ดังกล่าวยังขยายความต่อไปอีกว่า

"เมื่อถามว่า เป้าหมายของคณะกรรมการปฏิรูปประเทศ คือ การลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม คิดว่าจะลดช่องว่างระหว่างคำว่า "ไพร่" กับ "อำมาตย์" ที่ถูกบัญญัติขึ้นในช่วงที่ผ่านมาได้หรือไม่ อย่างไร นายอานันท์กล่าวว่า "คณะกรรมการผม จะไม่สนใจเรื่องแบบนี้ ถ้ายกคำว่าไพร่ หรืออำมาตย์ขึ้นมา ผมคิดว่าเป็นศัพท์ที่ไม่มีความหมาย คณะกรรมการทั้ง 2 ชุดนี้ จะไม่หมกมุ่นอยู่กับสิ่งที่เป็นปัญหาในอดีต แต่แน่นอน ความเหลื่อมล้ำในสังคม ไม่ว่าจะเป็น เรื่องเงินทอง เรื่องสิทธิ เรื่องโอกาส อันนั้นต้องทำแน่ แต่เราจะไม่ทำในบริบทของสิ่งที่คุณพูด มันคนละเรื่องกัน"

(ที่มา http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1276844602&grpid=00&catid=)

จากปฏิกิริยาอันเป็น "ลบ" และ "ปฏิเสธ" ต่อการนำคำว่า "ไพร่" มาใช้ในสถานการณ์ปัจจุบันดังกล่าว ก็ทำให้ผู้เขียนเชื่อว่า คำๆ นี้ น่าจะยังคง "มี"ความหมายอยู่ในสังคมไทย และในแง่ของวิชาการ ก็น่าจะต้อง

มีการสืบค้น ทำความเข้าใจกันใหม่อีกครั้งหนึ่ง โชคดีที่ยังมีผู้ตอบมายังผู้เขียนในเชิงของการแสวงหาความรู้ที่เป็น "บวก" เกี่ยวกับที่มาของคำว่า "ไพร่" ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ดร. ยุกติ มุกดาวิจิตร นักสังคมวิทยาจากธรรมศาสตร์ เขียนมาแสดงความเห็นสั้นๆ ว่า

"คำว่าไพร่น่าจะเป็นคำไท-ไตเก่าแก่ ในภาษาไทในเวียดนามหลายสำเนียง มีคำนี้ใช้ ไทดำออกเสียงว่า "ไป" เป็นเสียงพยัญชนะ "ป" สูงเทียบได้กับ "พ" ของไทสยาม คำว่าไพร่ในภาษาไทที่เวียดนาม หมายถึงคนชนชั้นสามัญ ส่วนชนชั้นสูงเรียก "ต้าว" (เสียงวรรณยุกต์โทของไทสยาม) "ต" สูงของไทดำในกรณีนี้เทียบได้กับ "ท" ของไทสยาม คำนี้จึงเท่ากับ "ท้าว" ของไทสยาม

อีกชนชั้นหนึ่งของไทในเวียดนาม ที่น่าจะนับได้ว่าต่ำที่สุดในเชิงสังคมและการเมืองคือ "ส่า" (หรือข่า แล้วแต่สำเนียง เพราะการถ่ายถอด ส กับ ข กับ ฉ ของไทในเวียดนาม แตกต่างกันไปในแต่ละสำเนียง) หรือ "ข้า" ในภาษาไทสยาม รายละเอียดมีอีกมากมาย ครับ"

ในขณะเดียวกันผู้เขียนก็ได้รับความคิดเห็นจากเพื่อนนักวิชาการชาวกัมพูชาท่านหนึ่ง (เปรม จาบ มหาวิทยาลัยบันทายมีชัย) ดังข้อความนี้

In Khmer, we have the word Prey/Prai; for example, Prey Veng province, Prey Khmer village in Kampong Chhnang province, Prey Phnom, Prey Khmauch (ghost).

According to Dr. Ang Choulean, I took his course at RUPP, Prey means forest, uncivilised, uncultivated, unsafe and babarian. The word Prey is still used in everyday life.

I used to discuss the word Prey with Mr. Touch Soputhy who is a student of lecturer Vong Sotheara, an inscription expert at RUPP. Soputhy told me that the word Prey has been used in inscription during Angkor time.

ขอสรุปข้อความของ อ. เปรมเป็นภาษาไทยว่า ในภาษาเขมรนั้น มีคำยืมมาจากคำบาลีว่า Prey หรือ Prai ซึ่งถอดเป็นภาษาไทยว่า "ไพร" มีการใช้คำเรียกชื่อของเขตหรือจังหวัด เช่น "ไพรเวง-ไพรขะแมร์-ไพร

พนม-ไพรโขมด" เป็นต้น อ. เปรม อ้างว่า ดร. อังชุเลียน นักโบราณคดีเขมร กล่าวว่า คำว่า Prey ในภาษาเขมรหมายถึง "ป่า" หรือ ไม่เป็นอารยะ ไม่มีวัฒนธรรม ไม่ปลอดภัย และเป็น "คนป่า" คำๆ นี้ยังมีการนำมาใช้ในภาษาพูดปัจจุบัน อ. เปรมแถมท้ายว่าได้ถกเถียงกับเพื่อนๆที่เรียนวิชาจารึกกับ อ. วงศ์ สุธารา ที่มหาราชวิทยาลัยพนมเปญว่า คำๆ นี้มีใช้ในศิลาจารึกสมัย "เมืองพระนครวัด-นครธม"

กล่าวโดยย่อกัมพูชามีคำว่า "ไพร" แต่ต่างกับไทยที่มีทั้ง "ไพรและไพร่" (คือมีคำที่เติมวรรณยุกต์เข้าไปด้วย เพราะภาษาเขมรต่างกับไทยตรงเรื่องมีและไม่มีวรรณยุกต์ เป็นและไม่เป็น tonal language)

ผู้เขียนมีเพื่อนคนหนึ่ง ซึ่งเป็นทั้งศิษย์เก่า "สวนฯ และท่าพระจันทร์" ด้วยกัน อ. พนัส ทัศนียานนท์ อดีตคณบดีนิติฯ มธ. และผู้ใหญ่ในวงการอัยการ เมื่อได้รับอีเมล์ของผู้เขียน ก็ลงมือค้นคว้า และส่งข้อความนี้มา

"คำว่า "ไพร่" = pariah

***Word History**: The word pariah, which can be used for anyone who is a social outcast, independent of social position, recalls a much more rigid social system, which made only certain people pariahs. The caste system of India placed pariahs, also known as Untouchables, very low in society. The word pariah, which we have extended in meaning, came into English from Tamil paraiyar, the plural of paraiyan, the caste name, which literally means "(hereditary) drummer" and comes from the word parai, the name of a drum used at certain festivals. The word is first recorded in English in 1613. Its use in English and its extension in meaning probably owe much to the long period of British rule in India."*

ขอเก็บความย่อๆ ดังนี้ คือ คำว่า pariah ในภาษาอังกฤษซึ่งหมายถึง "จัณฑาล" หรือ untouchable นั้น มีรากศัพท์มาจากคำในภาษาทมิฬว่า "paraiyar" หรือ "paraiyan" ที่มาจากคำว่า "parai" อีกทีหนึ่ง คำๆ นี้มีความหมายดั้งเดิมว่า "กลอง" หรือ "คนตีกลอง" และจากการที่อังกฤษปกครองอินเดียโดยเฉพาะแถบรัฐทมิฬนาฑูอยู่หลายร้อยปี คำๆ ก็เลยหลุดเข้ามาและถูกยืมมาใช้ในภาษาอังกฤษเมื่อปี พ.ศ. 2156 (1613)

หรือช่วงประมาณหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 พ.ศ. 2112 นั้น คำๆ นี้ก็กลายเป็น pariah อย่างที่ใช้ในปัจจุบัน อ. พนัส ไม่ได้สรุปว่าคำว่า "ไพร่" มาจากคำภาษาทมิฬว่า paraiya หรือ paraiyan แต่ข้อมูลที่ส่งมานั้น ก็น่าสนใจอย่างยิ่ง เหมือนๆ กับข้อเสนอคำว่า "ไป" ข้างต้นของ ดร. ยุกติ และ/หรือ คำว่า "ไพร" ในภาษาเขมร

อนึ่ง ชินวัฒน์ ตั้งสุทธิจิต มิตรนักเขียนรุ่นเยาว์ได้ส่งคำอธิบายมาร่วม "แจม" อย่างเรียบง่ายและสั้นดังนี้

"ไพร่ เป็นชนชั้นหนึ่งที่อยู่ในระบบอุปถัมภ์ มีมาแต่อยุธยา

ไพร่ ต้องมี "มูลนาย" เลี้ยงดู เช่น รับจ้างทำนา ทำไร่

หรือบางครั้ง "มูลนาย" ให้หยิบยืมช่วยเหลือ ข้าว ปลา เงิน ทอง

ไพร่ สามารถปรับสถานฐานะตัวเองได้ เช่น มาเป็น ทหารเก่งฉกาจ อย่างเสมา ใน ขุนศึก ของ ไม้ เมืองเดิม หรือ จเด็จ ลูกแม่นมลาวชี ที่สยุมพรกับ ตาละแม่จันทา พี่สาว มังตรา (มีฐานะเป็นพี่เขยเจ้าเหนือหัวตองอู่) และสยุมพรกับ ตะลาแม่กุสุมา ธิดาเมืองแปร (เป็นราชบุตรเขยพระเจ้าแปร)

จะพ้นจากการสักเลข ไพร่ก็บวชเป็นพระ หรือหลบลี้หนีหายเข้าป่าเขาดง

หาก ไพร่ ไม่มีมูลนายดูแล ก็ไปขายตัวเป็น ทาส

ไพร่ ที่ประกาศบนเวที หลายคนก็เป็น

เช่น วีระ (อดีต รมช.มหาดไทย) เป็นอำมาตย์มาก่อน

และยังเป็นอยู่ เช่น สส.เพื่อไทย อย่าง จตุพร (แถมมีพี่ชายเป็นคุณพระอีกต่างหาก)"

เนื่องจากระยะเวลาอันจำกัด ทำให้ผู้เขียนไม่กล้าสรุปว่า "ความเป็นมา" หรือ "ที่มา" (philology) ของคำว่า "ไพร่" นั้นมาจากไหน แต่ก็ขอตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ในชั้นเดิม "ไพร่" = "ฐานันดร" (หรือชาติกำเนิด) เป็นการกำหนดชนชั้นในสังคมโบราณ "ศักดินา" ของไทยก่อน "สมัยใหม่" (modern period, modernity) หรือกล่าวได้ว่า "ไพร่" มีมาจากสมัยสุโขทัย-อยุธยา-ธนบุรี-รัตนโกสินทร์ (มีการใช้คำนี้ในส่วนกลาง ไม่ใช่ในส่วนชายขอบ หรือส่วนนอก) มีใช้อยู่จนถึงประมาณปี พ.ศ. 2448 (1905) ที่มี พ.ร.บ. การเกณฑ์ทหารเป็นครั้งแรกในสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ 5 ซึ่งทำให้ระบบ "ไพร่" (หลวง-สม-ส่วย) สลายตัวไป กลายรูปไปเป็นการเกณฑ์ทหาร (และ/หรือการเก็บภาษีอากรหรือเงินรัชชูปการ) แทน

โปรดสังเกตว่า แม้สยามเมืองไทยจะมีการ "เลิกทาส" (อย่างค่อยเป็นค่อยไป) ในสมัยเดียวกันนี้ แต่ก็ไม่มีการ "เลิกไพร่" ซึ่งได้ "สลายและถูกกลืนให้กลายเป็นระบบใหม่" (ให้กลายเป็น "ราษฎร" เป็น "พลเมือง" หรือเป็น "ประชาชน") อย่างที่เห็นและใช้เรียกกันในปัจจุบัน

ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ในยุคสมัยของการที่ "ไพร่" มีสถานะเป็น "ฐานันดร" นั้น เรามีคำโบราณที่เปรียบเสมือนการจับคู่ (ชก) ของคำที่ "ตรงข้าม" กัน แต่อยู่ "คู่กัน" ทั้งที่ "ร่วมมือและขัดแย้ง" กัน เช่น "ไพร่หนีเจ้า บ่าวหนีนาย" คือในความหมายที่ว่า "ไพร่หรือบ่าว" นั้น เป็นคู่ตรงกันข้ามกับ "เจ้าหรือนาย" แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนเข้าสู่สมัยใหม่ คู่ของคำนี้ ก็เปลี่ยนไปเป็น "ไพร่กับผู้ดี" อย่างในนวนิยายของ "ดอกไม้สด" เรื่อง "ผู้ดี" (พ.ศ. 2480) ซึ่งไม่ใช่เรื่องของ "ฐานันดร" (หรือชาติกำเนิด) แต่เป็นเรื่องของมารยาท ความประพฤติ รสนิยม และวิถีการดำรงชีวิต เป็น mannerism คือมีสิทธิที่จะเลือกได้เอง สร้างขึ้นเอง หาใช่ไม่มีสิทธิเลือกอย่างในสังคมโบราณ (ancient period/regime)ไม่ (โปรดสังเกต คำว่า "ชาติวุฒิ-วัยวุฒิ-คุณวุฒิ")

ท้ายที่สุด ก็คือคำว่า "ไพร่" ที่น่าจะ "ตาย" สนิทไปแล้ว แต่ถูกปลุกให้ฟื้นคืนชีพขึ้นมา แถมยังถูกจับให้เข้าคู่กับคำอีกคำหนึ่ง (คู่ชก) คือ "อำมาตย์" แทนที่จะเป็น "เจ้า-นาย-ผู้ดี" VS "ไพร่-บ่าว-ข้า-ทาส" ก็ยิ่งทำให้เราต้องตั้งคำถามทางวิชาการประวัติศาสตร์ถามมาว่า who-what-when-why ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เพื่อสร้างความเข้าใจในเบื้องต้น อันเป็นบทเรียนแรกๆ ของเราๆ ท่านๆ ผู้ต้องการจะ "ปฏิรูป-ปรองดอง-สมานฉันท์-ประสานประโยชน์-เกี้ยเซี้ย" หรืออะไรต่ออิอะไรที่พร่ำบ่นกันอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันนี้

11 กรกฎาคม 2553

ชนชั้น วรรณะ*

---

* จาก Discovering Ayutthaya. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการ. (พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2550)

ขุนนางสยาม
จากหนังสือของ เดอ ลาลูแบร์

ชนชั้น วรรณะ

สังคมอยุธยาแบ่งกลุ่มคนในสังคม
เป็น 2 ชนชั้นใหญ่ คือ
ชนชั้นปกครอง ซึ่งประกอบด้วย
พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง และพระสงฆ์
และชนชั้นที่ถูกปกครอง ได้แก่ ไพร่ ทาส
สำหรับชนชั้นปกครองนั้น
พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ
และมีอำนาจสูงสุดในสังคม
โดยมีพวกเจ้านายและขุนนาง
ซึ่งเรียกรวมๆ กันว่า *มูลนาย*
เป็นกลไกสำคัญในการบริหารงานราชการต่างๆ
ส่วนพระสงฆ์มีหน้าที่ด้านศาสนา
เป็นที่พึ่งทางจิตใจ
เป็นผู้นำสังคมทางอ้อมในชุมชน
เพราะวัดเป็นศูนย์กลางและสถานศึกษา
ของหมู่บ้าน และพระสงฆ์ยังมีบทบาท
เป็นตัวกลางเชื่อมระหว่างชนชั้นปกครอง
และชนชั้นที่ถูกปกครองด้วย

ชายชาวสยาม

ส่วนชนชั้นที่ถูกปกครองนั้น *ไพร่* ก็คือ ประชาชนตามที่เรียกขานกันในสังคมสมัยใหม่ กำลังคนหรือแรงงานไพร่ เป็นพื้นฐานสำคัญของอาณาจักรต่างๆ สมัยจารีต ทั้งในด้านอำนาจทางการเมือง การทหาร และเศรษฐกิจ จนมีคำกล่าวว่า *"ท้าวพระยาครองเมืองได้ก็ด้วยไพร่"* และมีการจัดระบบควบคุมพวกไพร่ ที่มักเรียกกันว่า *ระบบไพร่* อย่างเคร่งครัด เพื่อจัดสรรแรงงานไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่ออาณาจักร

ประเภทของไพร่นั้น แบ่งเป็น *ไพร่หลวง*ของพระมหากษัตริย์ และ *ไพร่สม* ซึ่งพระมหากษัตริย์พระราชทานเป็นไพร่ส่วนตัวของพวกมูลนาย มูลนายและไพร่สัมพันธ์กันแบบไม่เท่าเทียมในลักษณะของการพึ่งพาอุปถัมภ์ค้ำชู หรือระบบอุปถัมภ์ อนึ่ง พวกชาวตะวันตก ชาวจีน และญี่ปุ่นในสังคมอยุธยามิได้ถูกควบคุมในระบบไพร่ ส่วนชนชาติอื่นๆ เช่น เขมร ลาว มอญ นั้นส่วนใหญ่อยู่ในระบบไพร่

ส่วนพวก *ทาส* ซึ่งมีสถานะต่ำสุดในสังคมนั้นมีจำนวนน้อยกว่าพวกไพร่ ได้แก่ *ทาสสินไถ่* ซึ่งก็คือพวกไพร่ที่ยากจน ขายตนเอง บุตรหรือภรรยาไปเป็นทาส พอมีเงินค่อยไถ่ตัว ซื้ออิสรภาพคืนมา ส่วน *ทาสเชลยศึก* เป็นทาสที่ได้จากการสงคราม ไถ่ตัวเป็นอิสระไม่ได้

แม่ลูกชาวสยาม
จากหนังสือของ เดอลาลูแบร์

หญิงชาวสยาม

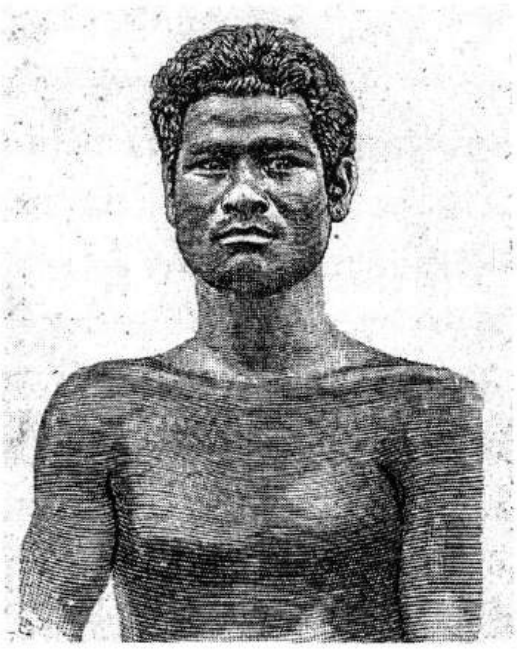

ชายชาวเขมร

ด้านการจัดระเบียบชนชั้นดำเนินไปภายใต้ระบบศักดินา ซึ่งได้กำหนดตัวเลขจำนวนศักดินาของทุกกลุ่มคนในสังคมตามสถานะหน้าที่และอำนาจ ตั้งแต่พระมหาอุปราชมีศักดินา 100,000 เสนาบดีกรมใหญ่ๆ มีศักดินา 10,000 ไพร่มีศักดินา 5-25 ขึ้นอยู่กับประเภทของไพร่ ส่วนทาสมีศักดินา 5 ศักดินานี้นอกจากจะบ่งบอกถึงฐานะทางสังคมของแต่ละคนแล้ว ยังหมายถึงจำนวนไพร่ที่พวกมูลนายได้ควบคุม และสิทธิการถือครองที่ดินของทุกคนในสังคมจะมากหรือน้อยตามศักดินาของแต่ละคนด้วย

เซมัง-ซาไก

ไพร่

ไพร่ คือประชากรส่วนใหญ่ของอาณาจักร
ที่ไม่ใช่ทั้งทาสและเจ้านายหรือขุนนาง
ไพร่ยังหมายถึงระบบการควบคุมกำลังคน
ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่กระจัดกระจายในท้องที่ต่างๆ
ให้เข้าอยู่ในสังกัดเป็นหมวดหมู่ เพื่อใช้ในการเรียก
ระดมกำลังมาเป็นแรงงานทั้งในยามสงบและยามสงคราม
หากผู้ใดไม่มีสังกัดจะถือเป็น "คนเถื่อน" ไม่ได้รับ
ความคุ้มครองจากกฎหมาย และหากจับกุมได้
จะถูกลงโทษ อีกนัยหนึ่ง ไพร่ก็คือระบบการ
เกณฑ์แรงงานราษฎรให้มาทำงานให้รัฐ
หรือเรียกว่า "ทำราชการ" โดยรัฐไม่จ่ายค่าจ้าง
แต่ให้ความคุ้มครองทางกฎหมายเป็นการตอบแทน

ไพร่มีอีกคำเรียกคือ *เลก* หรือเรียกรวมว่า *เลกไพร่* หมายถึงราษฎรสามัญทั้งชายและหญิง ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ เป็นชนชั้นพื้นฐานต่อการสร้างความมั่นคง ความมั่งคั่งแก่อาณาจักรอยุธยา และเป็นแหล่งที่มาของอำนาจทางการเมือง ฐานะในสังคม ความมั่งมี และความมีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ของชนชั้นมูลนาย จนมีคำกล่าวว่า ท้าวพระยาครองเมืองได้ก็ด้วยไพร่

ไพร่ฝีพายสมัยพระนารายณ์ จากหนังสือ Du Royaume de Siam
ของ Simon de La Loubere

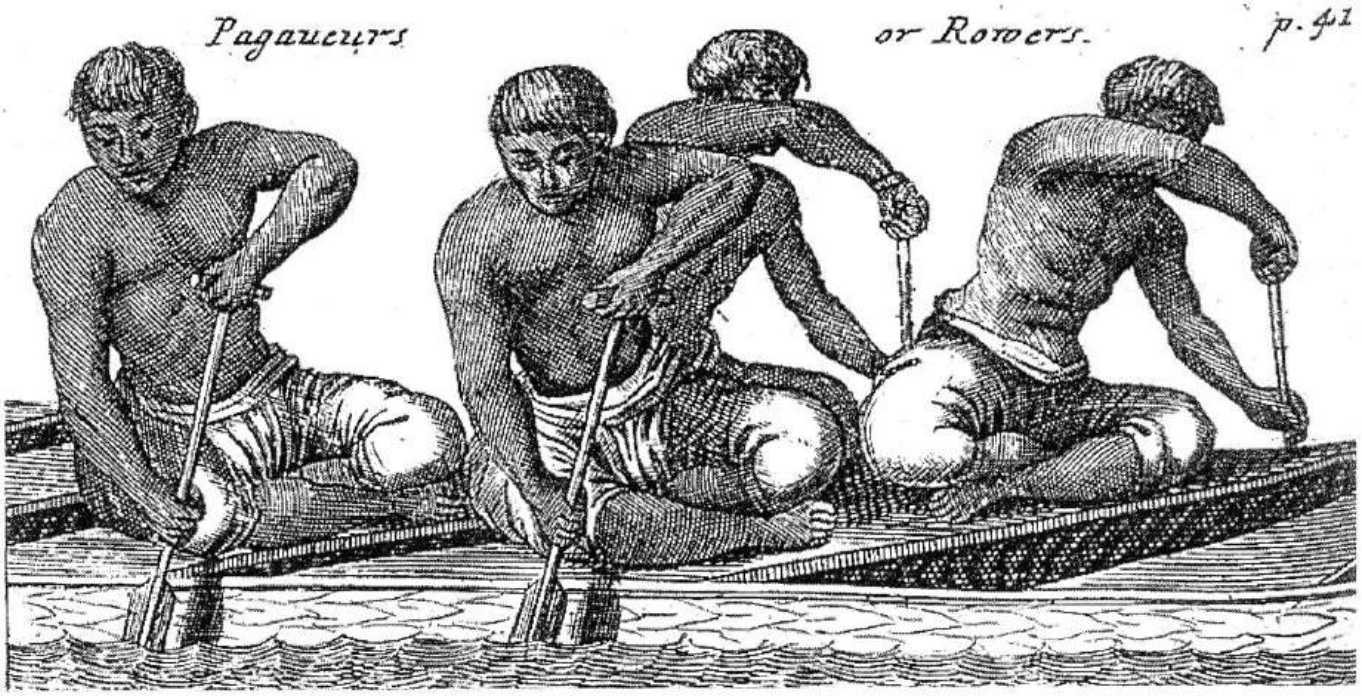

วิถีชีวิตชาวบ้านสมัยอยุธยา จิตรกรรมฝาผนังวัดเขียน จังหวัดอ่างทอง

ไพร่ทุกคนเมื่อย่างเข้าสู่วัยรุ่นมีความสูงสองศอกครึ่ง หรือบ้างก็ว่าเมื่อมีอายุ 18-20 ปี จะต้องลงทะเบียนขึ้นสังกัดมูลนาย ซึ่งก็คือ เจ้านายและขุนนาง ด้วยการสักเป็นสัญลักษณ์ตามร่างกายตำแหน่งต่างๆ เช่น คอ แข้ง ขา ข้อมือ สักเป็นรูปหรือสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น รูปลำตาล รูปดาบ เรียกกันว่า *"การสักเลก"*

ไพร่ชายจะถูกเกณฑ์มาทำราชการงานโยธาหนักๆ ขณะที่ไพร่หญิงอาจทำงานที่เบากว่า หรืออาจไม่ถูกเกณฑ์ แต่ต้องมีสังกัดเพื่อการแบ่งบุตร ดังนั้นจึงมักเข้าใจกันว่า ไพร่หมายถึงชายฉกรรจ์เท่านั้น ไพร่แต่ละคนจะทำราชการอยู่จนอายุครบ 60 ปี หรือมีลูกชายเข้าเป็นไพร่แล้ว 3 คน

จำนวนไพร่ที่ขึ้นสังกัดมูลนายแต่ละคนจะมากหรือน้อยนั้นสัมพันธ์กับตัวเลขศักดินาของมูลนาย อันกำหนดมาจากชาติกำเนิดและตำแหน่งหน้าที่ในราชการ ซึ่งเกณฑ์นี้ของระบบศักดินาทำให้ทุกคนในอาณาจักรมีศักดินาทุกคน ไพร่ก็มีศักดินาอยู่ระหว่าง 5-25 กล่าวคือ ยาจกวณิพก นา 5 ไพร่เลว นา 10 ไพร่ราบ นา 15 ไพร่มีครัว นา 20 ไพร่หัวงาน นา 25

ไพร่เลว ไพร่ราบ คือไพร่ชั้นต่ำที่รับใช้ไพร่ด้วยกัน *ไพร่มีครัว* คือไพร่ควบคุมครัวอพยพ *ไพร่หัวงาน* คือไพร่ที่ทำหน้าที่บังคับบัญชาเป็นนายงาน หรือหัวหมู่ระดับใกล้ชิดกับเจ้าหมู่ซึ่งเป็นมูลนายชั้นล่างสุด

ชีวิตประจำวันของชาวบ้านสมัยกรุงศรีอยุธยา แสดงการเตรียมอาหารทำบุญเลี้ยงพระ (ภาพจาก **หอเขียน วังสวนผักกาด**)

วิธีการควบคุมไพร่อย่างเป็นระบบปรากฏชัดตั้งแต่หลังการปฏิรูปการปกครองสมัยพระบรมไตรโลกนาถ โดย *กรมขุนนาง* และ *กรมเจ้านาย* ซึ่งส่งผลให้มีการแบ่งไพร่ออกเป็น 2 ประเภทคือ ไพร่หลวง และไพร่สม

ไพร่หลวง คือไพร่ที่เป็นสมบัติของพระมหากษัตริย์ เป็นไพร่ในท้องที่ที่วงอำนาจของพระองค์แผ่ไปถึง แต่ทรงมอบอำนาจการควบคุมผ่านกรมของขุนนาง ซึ่งเป็นกรมประจำในระบบการบริหารราชการ เช่น กรมกลาโหม กรมมหาดไทย กรมเวียง กรมวัง กรมคลัง กรมนา กรมสุรัสวดี กรมธรรมการ กรมฝีพาย กรมภูษามาลา กรมฉาง เป็นต้น แต่ละกรมจะควบคุมไพร่เป็นลำดับชั้นตามการบังคับบัญชาจากเจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บัญชี

นายกอง นายหมวด ลงมาถึงเจ้าหมู่ บุคคลเหล่านี้ต้องจัดทำบัญชีรายชื่อที่อยู่ของไพร่หลวงเรียกว่า *"บัญชีหางว่าว"* เป็น 3 ชุด เก็บไว้ที่กรมของตน ส่งไปยังกรมใหญ่ต้นสังกัด และส่งให้กรมสุรัสวดีซึ่งเป็นหน่วยกลาง ดูแลทะเบียนไพร่พลของอาณาจักร เป็นกรมที่ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์

หน้าที่ของไพร่หลวงในยามปกติจะถูกเกณฑ์แรงงานทำงานโยธา เช่น ขุดคลอง สร้างถนน ป้อมปราการ วัด กำแพงเมือง ปราสาทราชวัง ฯลฯ ยามศึกสงครามก็ต้องออกสู้รบข้าศึก ในปีหนึ่งๆ ไพร่จะต้องถูกเกณฑ์แรงงาน หรือเรียกอีกอย่างว่า *"การเข้าเวร"* เป็นเวลา 6 เดือน โดยผลัดเข้าเวร เดือนเว้นเดือน เรียกว่า *"เข้าเดือนออกเดือน"* ระหว่างเข้าเวรทำงานโยธาให้รัฐจะไม่ได้รับค่าจ้าง และต้องจัดหาเสบียงอาหารมาเอง เมื่อออกเวรแล้วยังต้องแบ่งเวลาไปรับใช้มูลนายเจ้าสังกัดเป็นการส่วนตัว เช่น ช่วยทำนา ช่วยซ่อมแซมที่อยู่อาศัย ขุดสระน้ำให้มูลนาย เป็นต้น ทั้งนี้เพราะมูลนายได้รับสิทธิในการนำแรงงานไพร่ในสังกัดไปใช้ประโยชน์ได้ เช่นนี้แล้วไพร่หลวงจึงรับภาระหนักมาก

ในสมัยอยุธยาตอนกลาง เมื่อการค้าต่างประเทศรุ่งเรืองมาก รัฐอนุญาตให้ไพร่หลวงที่อยู่ห่างไกลสามารถส่งสิ่งของ หรือผลผลิตในท้องถิ่นของตนมาเป็น "ส่วยสิ่งของ" แทนการเข้าเวรได้ ไพร่เช่นนี้เรียกว่า *ไพร่ส่วย* ซึ่งรัฐจะนำส่วยไปแจกจ่ายกันในหมู่ชนชั้นผู้ปกครอง ที่เหลือจึงนำไปเป็นสินค้าขายยังต่างประเทศ ล่วงมาถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ในสมัยพระนารายณ์ทรงอนุญาตให้ไพร่หลวงสามารถส่งเงินเป็นส่วยแทนการเข้าเวรได้ ในอัตรา 2 บาทต่อเดือน หรือ 12 บาทต่อปี เงินนี้เรียกว่า *"เงินค่าราชการ"*

ไพร่สม เป็นไพร่ส่วนตัวของมูลนาย กรณีมูลนายที่เป็นเจ้านายนั้นซึ่งพระมหากษัตริย์พระราชทานไพร่สมให้ตามศักดินาของมูลนายแต่ละคน เพื่อเป็นการจ่ายเบี้ยหวัดและปูนบำเหน็จ และเพื่อถ่วงดุลอำนาจระหว่างเจ้านาย การควบคุมไพร่สมจะทำผ่าน *กรมเจ้า* ซึ่งเป็นกรมที่ทรงตั้งให้แก่เจ้านาย เป็นกรมชั่วคราวเพียงเพื่อให้ควบคุมกำลังคนไว้ เรียกกันว่าเจ้านายทรงกรม ซึ่งเป็นการให้ตำแหน่ง เกียรติยศ และความมั่งคั่ง

ไพร่สมมีหน้าที่รับใช้มูลนายของตน ไม่ต้องมาทำงานให้หลวง หน้าที่ในยามปกติคือ ดูแลรักษาซ่อมแซมที่อยู่อาศัย เดินตามเป็น

บริวาร ฯลฯ ในยามศึกหรือเกิดเหตุความไม่สงบก็ต้องออกรบภายใต้การบัญชาการของมูลนาย ไพร่สมเป็นสมบัติของมูลนาย จึงเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานได้

เมื่อเปรียบเทียบหน้าที่การงานระหว่างไพร่หลวงกับไพร่สม พบว่าไพร่หลวงมีงานหนักกว่า ไพร่หลวงจึงมักไม่ค่อยอยากเข้าเวร จะหลบเลี่ยงด้วยวิธีการหนีเข้าป่า หนีไปบวช ติดสินบนมูลนายให้หาคนอื่นไปเข้าเวรแทน หรือใช้วิธีติดหนี้มูลนายเพื่อจะได้เปลี่ยนสถานะเป็นทาส ในบางครั้งหากถูกกดขี่มากๆ ไพร่ก็รวมตัวกันก่อการกบฏ เช่น กบฏญาณพิเชียร (พ.ศ. 2124) กบฏธรรมเถียร (พ.ศ. 2237) และกบฏบุญกว้าง (พ.ศ. 2241)

ระบบไพร่ทำให้มูลนายกับไพร่มีความสัมพันธ์กันแบบอุปถัมภ์ กล่าวคือ มูลนายเป็นผู้อุปถัมภ์ อยู่ในฐานะที่เหนือกว่า ให้ประโยชน์ต่อไพร่ในเรื่องการควบคุมให้อยู่ในสังกัด ดูแลควบคุมการเกณฑ์แรงงาน และคุ้มครอง เรื่องการเงินและการศาล ไพร่เป็นผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ มีฐานะที่ด้อยกว่า ให้ประโยชน์แก่มูลนายในรูปของแรงงาน ของกำนัล ความเคารพเชื่อฟัง และความจงรักภักดี ถ้าไพร่ไม่ได้รับผลประโยชน์ตามที่คาดหวัง หรือนายกดขี่มาก ไพร่อาจหนีเข้าไปอยู่ใต้คุ้มครองอย่างไม่เป็นทางการกับมูลนายอีกคนหนึ่งได้ ซึ่งจะทำให้ดุลอำนาจการควบคุมไพร่เสียไป บัญชีไพร่พลยุ่งเหยิง หากพระมหากษัตริย์ทรงอ่อนแอด้วย จะทำให้มูลนายทั้งเจ้านายและขุนนางซ่องสุมไพร่ไว้เป็นประโยชน์ส่วนตน และเข้าแย่งชิงอำนาจทางการเมือง ดังปรากฏในการทำรัฐประหารการกบฏ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าปราสาททองเป็นต้นมา จนถึงเกิดเป็นสงครามกลางเมืองในสมัยของราชวงศ์บ้านพลูหลวง ราชวงศ์สุดท้ายของอยุธยา ยังผลให้เกิดการสูญเสียกำลังไพร่พล เมื่ออาณาจักรอยุธยาถูกกองทัพพม่าเข้าโจมตี ความพ่ายแพ้จึงบังเกิด และอยุธยาถึงกาลล่มสลาย

ระบบไพร่ ซึ่งเป็นระบบการควบคุมกำลังคน ระบบการเกณฑ์แรงงาน สิ่งของ ผลผลิต และเงินตราแบบได้เปล่าของอาณาจักรอยุธยา ได้เป็นมรดกตกทอดมาสู่อาณาจักรธนบุรีและรัตนโกสินทร์ จวบจน พ.ศ. 2448 จึงถูกแทนที่ด้วยระบบการจ้างแรงงานและระบบการเกณฑ์ทหารทั้งประเทศ แต่คำว่า *ไพร่* ยังคงหลงเหลือเป็นคำกล่าวถึงผู้ที่ต่ำต้อยกว่าอย่างดูแคลน

ขุนนางและไพร่ในสมัยอยุธยา จากจดหมายเหตุตาชาร์ดเรื่องการเดินทางสู่สยาม (Voyage de Siam) พิมพ์ที่กรุงปาริสฝรั่งเศส เมื่อ ปี พ.ศ. 2229 ตรงกับปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์

ทาส

ข้า หรือ ทาส นั้น (ภาษาลาวเรียกว่า ข่า)
หมายถึง ผู้ที่ขาดอิสระเสรีและสิทธิในตัวเอง
โดยสิ้นเชิง อาจเป็นชั่วระยะเวลาหนึ่งหรือ
ตลอดชีวิตก็ได้ โดยที่อำนาจและสิทธิในตัวทาสนั้น
ตกเป็นของนายทาสหรือนายเงิน
ทาสต้องตกอยู่ใต้อำนาจของผู้เป็นนายโดยสิ้นเชิง

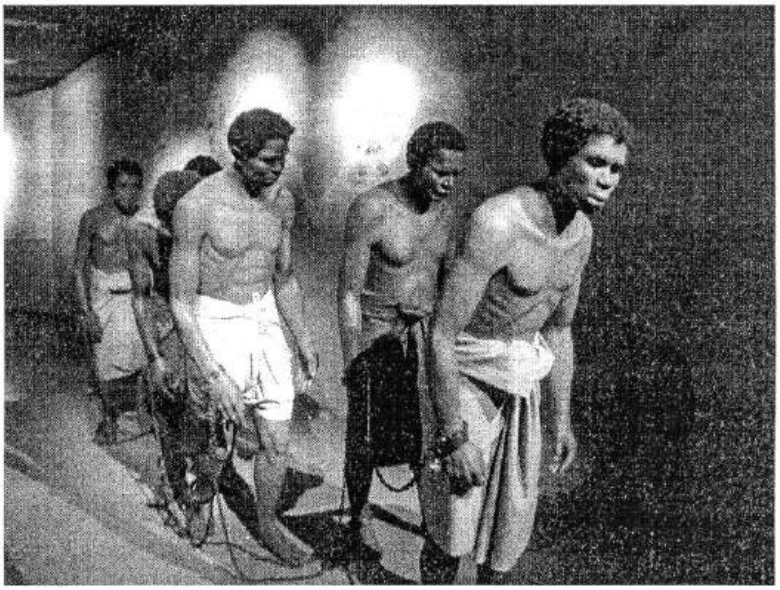

จึงกล่าวได้ว่า การเป็นทาสเท่ากับการตกเป็นทรัพย์สินของผู้เป็นนาย
ข้าทาสมีมานานก่อนการสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
กรุงศรีอยุธยาก็เหมือนกับรัฐอื่นๆ ในอุษาคเนย์
ซึ่งมีที่ดินมากแต่ประชากรน้อย
ดังนั้นกำลังคนนอกจากจะเป็นฐานกำลังของอำนาจทางทหาร
และการเมืองแล้ว ยังเป็นฐานทางเศรษฐกิจในแง่ของการเพาะปลูก
ระบบการปกครองสมัยนั้นจึงต้องการระบบที่จะควบคุมกำลังคน
ของตนเอาไว้ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด
ตลอดทั้งมีนโยบายการเพิ่มพูนกำลังคนของตน
ด้วยวิธีต่างๆ เช่น การสงครามเพื่อกวาดต้อนผู้คน
หรือการเทครัวจากเมืองอื่น เป็นต้น

ในระยะต้น ก่อนการปฏิรูประบบการปกครองในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ที่เรียกต่อมาว่าระบบศักดินานั้น การควบคุมกำลังคนต้องอาศัยความร่วมมือจากขุนนางและเจ้านายตามเมืองต่างๆ โดยผ่านระบบเครือญาติและผ่านสถาบันศาสนา มีหลักฐานว่ากษัตริย์องค์แรกๆ เช่น พระเจ้าอู่ทอง เริ่มการสร้างวัดในบริเวณใกล้เคียงกับพระราชวังเพื่อให้เป็นที่ชุมชน เพราะวัดจะเป็นศูนย์กลางของบ้าน จากนั้นมีการกัลปนาข้าวัด ซึ่งก็คือการนำข้าที่คหบดีหรือขุนนางถวายนำไปไว้ในวัด เพื่อให้เป็นแรงงานและเป็นกำลังในการรักษาดูแลความสงบและทำการเพาะปลูกต่อไป นโยบายดังกล่าวเป็นการกระจายผู้คนไม่ให้กระจุกอยู่ในที่แห่งเดียวกันมากเกินไป อันอาจนำไปสู่อันตรายต่อรัฐได้ อีกด้านก็เป็นการขยายบ้านเมืองและขยายการผลิตและหัตถกรรมออกไปอีกด้วย

ในระบบศักดินา ทาสอยู่ในลำดับสุดท้ายถือศักดินา 5 ความสำคัญของข้าทาสจะเห็นได้จากการออกกฎหมายลงโทษสถานหนักแก่ผู้ที่ลักพาตัวทาสไป รวมถึงการช่วยเหลือให้ทาสหลบหนี และลงโทษทาสที่หลบหนีด้วย ทั้งหมดนี้แสดงว่าในระยะนั้นกรุงศรีอยุธยาคงมีปัญหาในการควบคุมและใช้แรงงานทาสทำให้มีการหลบหนีกันมาก ซึ่งสะท้อนถึงการแย่งชิงการควบคุมแรงงานกันระหว่างเมืองต่างๆ เช่น อยุธยาต้องบังคับเมืองสุโขทัยให้ส่งตัวทาสที่หลบหนีกลับคืนมายังอยุธยาเป็นต้น รัฐเองถึงกับยอมให้นำเงินหลวงไปไถ่ตัวทาสที่หนีไปกลับคืนมาอีกด้วย แสดงว่ารัฐมี

ความต้องการในการรักษาทาสเอาไว้ให้มากที่สุด ทั้งนี้เพราะทาสเป็นแรงงานที่เจ้าของได้ประโยชน์สูงสุด หากสามารถบังคับหรือเกลี้ยกล่อมให้พวกนั้นทำงานให้ได้ตามที่นายต้องการ

ภายใต้ระบบและความสัมพันธ์แบบศักดินาอยุธยา ซึ่งวางอยู่บนความสำคัญของที่ดินกับแรงงานไพร่ในการผลิตมากกว่าแรงงานทาส ระบบทาสของอยุธยาได้คลี่คลายมาเป็นส่วนหนึ่งของระบบแรงงานไพร่ นอกจากนั้นการเพิ่มขึ้นของทาสสินไถ่ยังสัมพันธ์กับการขยายตัวของการค้าข้าวระหว่างประเทศด้วย บรรดาคนที่เป็นชนชั้นล่างในอาณาจักรอยุธยาจึงรวมคนที่เป็นไพร่ ข้าทาส และบริวารในราชอาณาจักรเข้าไว้ด้วยกัน

ที่มาและประเภทของทาส

คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ซึ่งเป็นที่มาของกฎหมายตราสามดวง ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายเก่าใช้มาแต่สมัยอยุธยา ได้จำแนกประเภทของทาสออกเป็น 7 จำพวก ทาสเหล่านี้อยู่ในลักษณะที่ควรจะใช้ได้ คือ 1) ทาสไถ่มาด้วยทรัพย์ 2) ลูกทาสเกิดในเรือนเบี้ย 3) ทาสได้มาแต่บิดามารดา 4) ทาสมีผู้ให้ 5) ทาสอันได้มาด้วยช่วยกังวลธุระแห่งคนอันต้องทัณฑ์โทษ 6) ทาสอันเลี้ยงไว้ในการข้าวยากหมากแพง 7) ทาสเชลย ประเภทของทาสต่างๆ เหล่านี้เป็นการจำแนกตามสภาพของสังคมฮินดูแต่โบราณ ซึ่งไม่ได้ใช้ในสังคมอยุธยาเสียทั้งหมด

นอกจากนี้ ยังมีการจำแนกประเภทของทาสตามหลักคิดของพุทธศาสนา ในวินัยปิฎกมีพระพุทธบัญญัติว่า *"ภิกษุทั้งหลาย ทาสให้บวชไม่ได้"* จากนั้นมีอรรถาธิบายและแบ่งทาสออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ทาสในเรือนเบี้ย ทาสสินไถ่ ทาสเชลย ทาสที่ยอมตัวเป็นทาสเอง การแบ่งแยกประเภททาสดังนี้ใกล้เคียงกับสภาพและประเภทของทาสในสังคมไทยมากกว่า

ทาสส่วนใหญ่ที่กฎหมายตราสามดวงพูดถึง ได้แก่ ทาสที่ยังไม่ขาดค่า คือยังไถ่ถอนตัวออกได้ กับทาสขาดค่าที่ไถ่ตัวไม่ได้ เช่น ทาสเชลย ข้าวัดและทาสที่ขายในราคาที่ไม่ต่ำกว่ามูลค่าเต็มของตนเอง ทาสที่ไม่ขาดค่าส่วนใหญ่คือ ทาสสินไถ่ ได้แก่ ลูกที่เขาซื้อจากพ่อแม่ หรือทาสที่เขาไถ่จากบ้านนายเงินนำมาเป็นทาส ทาสจำพวกนี้เกิดจากความยากจน หรือความจำเป็นของพ่อแม่ในการใช้เงิน จึงต้องเอาลูกหรือเมียไปขายในราคาที่ต่ำกว่ามูลค่าเต็มของตนเอง

สิงห์พนันนำลูกมาขัดดอก เนื่องจากเสียพนัน (พิพิธภัณฑ์หุ่นชี้ผึ้ง)

อีกจำพวกเป็นไพร่ราษฎรที่ถูกลงโทษโดยอำนาจรัฐ เพราะก่อคดีอาชญากรรม หรือแพ้คดีในศาลแล้วไม่มีเงินเสียค่าปรับ ทาสเหล่านี้ยังมีสิทธิทางแพ่งอยู่บ้าง ในขณะที่ทาสขาดค่าทั้งหลายไม่มีสิทธิทางแพ่งแต่ประการใด เพราะถือว่าทาสตนนั้นตกเป็นกรรมสิทธิ์อย่างเต็มที่ของนายทาสไป ดังนั้นทาสไม่ขาดค่าอาจสูญเสียสิทธิทางแพ่งนี้ไปได้เหมือนกัน ถ้าทาสพวกนี้ถูกขายไปเป็นทาสขาดค่า

นอกจากนี้ทาสขาดค่ายังไม่อาจซื้ออิสรภาพให้แก่ตนเอง ไม่อาจเปลี่ยนนายและไม่อาจขอให้คนอื่นมาช่วยไถ่ตนเองออกไปได้ ในกรณีทาสีหรือทาสผู้หญิงมีลูก ลูกของทาสขาดค่าก็ตกเป็นทรัพย์สินของนายทาสไปด้วย

คำนำเสนอ
“การเลิก” ไพร่สมัย ร. 5*

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

---

* จาก *ไพร่ สมัย ร.5 ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 5*, อัญชลี สุสายัณห์, (พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546)

ผลงาน ไพร่ สมัย ร. 5 ชิ้นยอดเยี่ยมของอาจารย์อัญชลี สุสายัณห์ อดีตอาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยเชียงใหม่นี้ เป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโท ปี 2523 ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่มีชื่อยาวเหยียดว่า "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ซึ่งเมื่อทำเสร็จมีนักวิชาการหลายท่านกล่าวในทำนองทีเล่นทีจริงว่าน่าจะได้รับดุษฎีบัณฑิตหรือ "ปริญญาเอก" ไปเสียเลย

"ไพร่" คือประชาชนผู้คนส่วนใหญ่ของสังคมในอดีต ที่มีรูปร่างประหนึ่ง "เขาพระสุเมรุ" หรือ "ปราสาทขอมเขมร" (หรือปิรามิด) ไพร่ (พร้อมด้วยข้าหรือทาส) คือฐานอันกว้างใหญ่ด้านล่างของสังคม ที่มี "เจ้าขุนมูลนาย" เป็นยอดเรียวแหลมขึ้นไปจนถึงส่วนบนสูงสุด อันได้แก่ องค์กษัตริย์ (ไม่ว่าจะเป็น "เทวราชา" หรือ "ธรรมราชา" หรือ "เทวธรรมราชา" ก็ตาม) ไพร่ คือ ฐานสำคัญของสังคมและอาณาจักร ที่ต้องถูกเก็บภาษีเป็น "แรงงาน" หรือเป็น "ผลผลิต" (ที่ยืมคำภาษาจีนว่า "ส่วย" มาใช้)

ดังนั้น "ไพร่" ก็เป็นที่มาของทั้ง "แรงงานเกณฑ์" ทั้ง "กำลังทหาร

และกองทัพ" ทั้ง "ภาษี อากร จังกอบ" ทั้ง "สินค้า พืชผลผลิต" สำหรับส่งให้เจ้า ขุนนาง มูลนาย และตลอดจนกระทั่งพระสงฆ์ (ซึ่งก็มี "ข้าพระ") เอาไปใช้สอย ไพร่จึงเป็นส่วนที่แสนจะสำคัญในการที่จะเข้าใจสังคมไทยในอดีต (และแม้กระทั่งปัจจุบัน)

เรื่องราวของ "ไพร่" ได้รับความสนใจศึกษากันมาตลอดไม่ว่าจะในแนวทาง "วิชาการ" อย่างเช่นงานของสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ งานของ Quaritch Wales, Virginia Thompson ขจร สุขพานิช หรือ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ รวมทั้งงานที่มีจุดยืนด้านอนุรักษ์นิยมอย่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ตรงกันข้ามกับด้านของมาร์กซีสม์ เช่น จิตร ภูมิศักดิ์ งานของอาจารย์อัญชลีได้แรงบันดาลใจจากงานเก่าๆ เหล่านี้ จะแตกต่างกันก็ตรงที่ว่าเธอเข้าไป "ขุดค้น" เอกสารจดหมายเหตุอยู่เป็นแรมปี โดยที่ยังมิได้มีผู้ใดจะมี "เวลา" และมี "บริบท" ทางประวัติศาสตร์ของความเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 ได้ทำมาก่อน นี่คือจุดเด่นของผลงานชิ้นนี้

การเข้า "ขุดค้น" ทางเอกสารจดหมายเหตุ ทำให้อัญชลีพบว่า "ไพร่" เป็นเรื่องของผู้คนและระบบที่สลับซับซ้อน เกินกว่าคำนิยามง่ายๆ ว่ามี "ไพร่" อยู่ 3 ประเภท หลวง-สม-ส่วย หรือไม่ก็ "เข้าเดือนออกเดือน" หรืออายุเท่านั้นถึงเท่านี้ก็ถูกเกณฑ์แรงงาน หรือไม่ก็ต้องมีส่วนสูงเท่าไร (นับจากตีนถึงบ่า) จะต้องถูก "สักเลข" ที่ข้อมือหรือไม่ และเมื่อไร งานของอัญชลีเผยให้เราเห็นว่าระบบไพร่นั้นเป็นการ "เล่นเอาเถิดเจ้าล่อ" กันของ "ไพร่" (และทาส) กับ "เจ้าและนาย" ฝ่ายหลังพยายามอย่างยิ่งที่จะให้เกิด "ประสิทธิภาพและประสิทธิผล" ในขณะที่ฝ่ายแรกต้องค้นหาวิธีการเพื่อความอยู่รอดและสันติสุขของตนตั้งแต่ "เฉื่อยงาน" ไปจนถึงเปลี่ยนเจ้าเปลี่ยนนาย หรือไม่ก็กลายเป็น "ไพร่หนีเจ้า บ่าวหนีนาย" เข้าป่าหรือกลายเป็น "ขบถไพร่" ไปก็มี

ระบบไพร่เป็นส่วนหนึ่งของระบบการปกครองและสังคมสมัย "ศักดินา" ที่พื้นฐานทางเศรษฐกิจยังมิใช่ระบบที่ใช้ "เงินตรา" เป็นหลักในการแลกเปลี่ยนค้าขายกันอย่างในสังคมสมัยใหม่ (modern society) แม้ว่าจะมีสิ่งที่ใช้แทนเงินตราเกิดขึ้นมานานนมแล้วก็ตาม ไม่ว่าจะเป็น

เงินเหรียญทวารวดี หอยเบี้ย เงินพดด้วง ฯลฯ แต่เมื่อสังคมสมัยใหม่ที่มาพร้อมกับลัทธิอาณานิคมของโลกตะวันตก ที่คืบคลานเข้ามาพร้อมด้วยนโยบายของ "การค้าเสรี" (free trade ที่ตีความได้ว่าเป็นกระแสบีบคั้นของ "โลกาภิวัตน์" แบบหนึ่ง) นั้น ก็ทำให้ระบบไพร่ไทยเริ่มเสื่อมสลายเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับนับแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ (แน่นอน ในบริบททางประวัติศาสตร์ระบบนี้ก็เริ่มเสื่อมไปอย่างมากแล้ว ภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310 ที่การตั้งศูนย์กลางใหม่ที่กรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ โดยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตากสิน และสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น เป็นเรื่องของยุคสมัยใหม่และของ "คนใหม่ๆ") และราชวงศ์ใหม่ๆ ที่ขึ้นมามีอำนาจทางการเมือง

เมื่อถึงสมัยของรัชกาลที่ 5 (2411-2453) ด้วยอิทธิพลของโลกตะวันตก (ที่มองระบบไพร่ในเอเชียและไทยนี้ด้วยสายตาดูถูกเหยียดหยามว่าไม่ "ศิวิไลย์" มีการ "สักเลข" ที่ข้อมือของไพร่ราวกับ "ตีตรา" วัวควาย (แต่เราก็ต้องไม่ลืมว่า "ฝรั่ง" ก็ใช้ประโยชน์และรักษาระบบนี้ไว้ในบางประเทศอาณานิคมของตน) และด้วยความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สยามถูกโยงเข้ากับระบบการตลาด (market economy) เศรษฐกิจเงินตรา (money economy) และการส่งออก (export) ซึ่งพืชผลเช่น ข้าว ไม้สัก ยางพารา และดีบุก ประกอบด้วยปัญหาความขัดแย้งของการเมืองภายในของสยาม (วังหลวง/วังหน้า สยามหนุ่ม/สยามเฒ่า หัวใหม่/หัวโบราณ) และระบบการจัดการบริหารแบบใหม่ของ "การปฏิรูป" กระทรวงทบวงกรม (กลาโหม มหาดไทย พระคลัง เกษตร ฯลฯ) สิ่งที่เคยเรียกเก็บจาก "ไพร่" ไม่ว่าจะเป็นแรงงาน ไพร่ราบพลรบ ภาษีอากรส่วยและผลผลิต ก็ถูก "จัดสรร" ใหม่ แจกจ่ายและสลายตัวไปขึ้นกับหน่วยงานราชการใหม่ๆ ที่ได้รับ "การปฏิรูป" ขึ้นในรัชสมัยนี้

น่าสนใจว่าบทที่ 4 ที่ถือได้ว่าเป็นหัวใจของงานชิ้นนี้ ก่อนบทสรุปสุดท้ายของอัญชลี ว่าด้วย "ระบบไพร่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" นั้น ได้ชี้ให้เห็นว่า "การสิ้นสุดของระบบไพร่" แม้จะมิได้มีประกาศอย่างเป็นทางการและเป็นขั้นเป็นตอนเหมือนกับ "การเลิกทาส" แต่ระบบเก่าของสังคมศักดินาไทย ก็สิ้นสุดลงด้วยสาเหตุ 2 ประการ คือ

ประการแรก นโยบายของการโอนอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางที่องค์พระมหากษัตริย์ ที่แต่เดิมการควบคุมและเป็นเจ้าของกำลังคนและผลิตผลในระบบ "ไพร่และส่วย" ที่กระจายแบ่งสันปันส่วนในหมู่ชนชั้นมูลนาย ไม่ว่าจะเป็นวังหลวง-วังหน้า เจ้าทรงกรม ขุนนาย ฯลฯ ตลอดจนขุนนางท้องถิ่นและเจ้ากับขุนนางประเทศราชนั้น ได้ถูกรวมให้มาขึ้นกับศูนย์กลางโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลง "ไพร่สม" ให้เป็น "ไพร่หลวง" และการเก็บเป็น "เม็ดเงิน" แทนการเกณฑ์ "ส่วย" หรือ "แรงงาน" โดยผ่านหน่วยงานใหม่ๆ เช่น หอรัษฎากรพิพัฒน์ (ที่เป็นต้นกำเนิดของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กระทรวงการคลัง ตามลำดับ) ตลอดจนหน่วยงานทางด้านพลเรือนอื่นๆ และการทหาร ดังจะเห็นได้ในประเด็นต่อไป

ประการที่สอง การนำระบบของการมีกองทัพประจำ (standing army) แบบฝรั่ง รวมทั้งการเกณฑ์ทหาร ที่ได้รับอิทธิพลจากอังกฤษโดยผ่าน "บริติชราช" (British Raj) ในอินเดียและสิงคโปร์ และโดยตรงจาก "เมืองแม่" ของจักรวรรดิอังกฤษ ที่บรรดาพระโอรสและเจ้านาย ไปศึกษาเล่าเรียนมานั้น ก็ทำให้มีการแยกผู้คนประชาชนไทยที่เป็นไพร่และทาสแต่เดิม ออกเป็น "ทหาร" (เมื่อถูกเกณฑ์) กับ "พลเรือน" คือราษฎรทั่วไปอย่างเด่นชัด

การปรับเปลี่ยนกรมพระสุรัศวดี (ที่มาของคำว่า "สัสดี" ในปัจจุบัน) การจัดตั้งหน่วยงานใหม่ๆ ทางทหาร เช่น "กรมทหารหน้า" "โรงเรียนคะเด็ต" (อันเป็นต้นกำเนิดของโรงเรียนนายร้อยทหารบก และโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ตามลำดับ) "กรมมหาดเล็กรักษาพระองค์" "กรมยุทธนาธิการ" "กองทัพบก" ทั้งหลายทั้งปวงที่ในที่สุดจะขึ้นอยู่กับกระทรวงกลาโหม (สมัยใหม่) นั้น รวมทั้งที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ "พระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร" ที่เริ่มใช้ในเมืองชลบุรี นครราชสีมา นครสวรรค์ พิษณุโลก และราชบุรี เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2448 และค่อยๆ ขยายไปครอบคลุมจนทั่วพระราชอาณาจักรในปีต่อๆ มานั้น ถือได้ว่าเป็นวิวัฒนาการที่ในบั้นปลาย ซึ่งปีของการเกณฑ์ทหารแบบใหม่ ถือเป็นปีศักราชสำคัญของการสิ้นสุดระบบไพร่ของไทย

ในประเด็นที่สองนี้ อาจารย์อัญชลีได้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่า

"การจัดกองทหารแบบตะวันตกเป็นตัวอย่างสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความพยายามโอนอำนาจมาสู่พระมหากษัตริย์อย่างชัดเจน....ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ ในช่วงที่กำลังประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 นั้น พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ทรงเป็นผู้บัญชาการทหารบก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงบัญชาการกรมทหารมหาดเล็ก และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ ทรงเป็นผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อย เป็นต้น ...นับเป็นเครื่องมือของพระมหากษัตริย์ในการดึงพระราชอำนาจในการควบคุมกำลังคน และลดอำนาจของฝ่ายขุนนางข้าราชการให้มาอยู่ในกลุ่มพระราชวงศ์แทน"

อนึ่ง อาจารย์อัญชลีตั้งข้อสังเกตไว้อีกว่า แม้ระบบใหม่ได้เข้ามาแทนที่แล้วก็ตาม แต่ในบางส่วนสถานะและความสัมพันธ์เดิมของ "ไพร่กับเจ้าบ่าวกับนาย" ก็ยังดำรงอยู่ เช่น "การจัดกองทหารแบบตะวันตก จึงมีลักษณะคล้ายกับระบบไพร่ในแง่ที่นายทหารสัญญาบัตร มาจากมูลนายผู้เคยทำหน้าที่ควบคุมไพร่มาแต่เดิม ส่วนพลทหารมาจากไพร่ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างนายทหารกับพลทหาร เป็นไปตามระบบราชการ มิใช่ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลอย่างมูลนายกับไพร่" เป็นต้น

ท้ายที่สุด อาจารย์อัญชลีได้สรุปไว้ดังนี้ คือ "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผลที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงของระบบนี้ ซึ่งมีมาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ แต่เปลี่ยนไปด้วยการนำระบบอื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบทหาร และระบบบริหารราชการแบบตะวันตกมาทำหน้าที่แทนระบบไพร่ไปทีละน้อย ทำให้ระบบไพร่สูญเสียบทบาทไปทีละด้าน จนในที่สุดระบบเหล่านั้นก็แทนที่ระบบไพร่อย่างสมบูรณ์ เมื่อมีประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นครั้งนี้ จึงมิได้มุ่งรักษาระบบไพร่แบบเดิมให้คงไว้ แต่เป็นการใช้ระบบใหม่ๆ ในการควบคุมและจัดสรรกำลังคน แทนระบบไพร่ที่ขาดประสิทธิภาพ ดังนั้นแม้ว่าจะไม่มีพระราชบัญญัติยกเลิกระบบไพร่ แต่ระบบดังกล่าวก็ยุติบทบาทไปเพราะมีระบบอื่นที่ใช้งานได้ดีกว่าเข้ามาทำหน้าที่แทน"

ผลงานวิชาการชิ้นยอดเยี่ยมนี้ของอาจารย์อัญชลี สุสายัณห์ ได้รับการ

ตีพิมพ์แจกจ่ายเป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ เมื่อ 15 พฤษภาคม 2545 มาแล้วครั้งหนึ่ง ในโอกาสที่มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ร่วมกันจัดงานสัมมนาในวโรกาส 150 ปีของพระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2396-2546) ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ในวันที่ 20 พฤศจิกายน 2546 มีความเห็นว่าน่าจะนำงานวิชาการนี้ออกเผยแพร่ในวงที่กว้างขวางออกไป ทั้งนี้เพื่อเปิดมุมมองทางประวัติศาสตร์ของเราให้มากขึ้น เพื่อความเข้าใจในอดีตและปัจจุบันอันจะเป็นผลให้เราจัดการกับอนาคตของเราให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป ทั้ง 2 มูลนิธิกับอีก 1 บริษัทต้องขอขอบคุณคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคุณอารีย์ สุสายัณห์ มารดาของอาจารย์อัญชลี ที่ให้ความเห็นชอบต่อการจัดพิมพ์เผยแพร่ทางวิชาการเพื่อประโยชน์ของสาธารณชนในครั้งนี้

ตลิ่งชัน ธนบุรี
10 พฤศจิกายน 2546

ไพร่บ้านพลเมือง เจ้าขุนมูลนาย*

สุจิตต์ วงษ์เทศ

* จากคอลัมน์ สยามประเทศไทย ใน *มติชน* ฉบับวันที่ 22 มีนาคม 2553

สังคมไทยถูกครอบงำให้ **"หลอกตัวเอง"** แล้ว **"หลงตัวเอง"** ว่าในประวัติศาสตร์ยาวนาน ไม่มีความขัดแย้งรุนแรง แล้วมีแต่ความสามัคคีปรองดอง ประสมกลมกลืนราบรื่นเรียบร้อย ส่งผลให้ลืมความเหลื่อมล้ำที่หมักหมมถมทับคับแค้นแน่นอกแน่นใจ รอวันระเบิดเปิดเปิงประดุจพนมเพลิงภูเขาไฟอีกไม่นาน

"ผมไม่เชื่อว่าคนเสื้อแดงหลงใหลคุณทักษิณอย่างที่เขาแสดงออก" อาจารย์**นิธิ เอียวศรีวงศ์** บอกสเปเชี่ยลอิสชูใน*ประชาชาติธุรกิจ* (ฉบับวันพฤหัสบดีที่ 18-วันอาทิตย์ที่ 21 มีนาคม 2553 หน้า 36)

"เขาใช้คุณทักษิณเป็นสัญลักษณ์ เพราะกว่าครึ่งของคำปราศรัย-พูดถึงเรื่องความเหลื่อมล้ำ พูดถึงการกดขี่ พูดถึงเรื่องของการไม่มีศักดิ์ศรี"

"เขาเรียกตัวเองว่าไพร่-ตลอดเวลา เป็นเรื่องของสำนึกบางอย่างทางสังคม ซึ่งมันถูกปลุกเร้าขึ้นมา" อาจารย์นิธิอธิบายย้ำว่าคนเสื้อแดงใช้ทักษิณเป็นสัญลักษณ์แค่นั้นเพื่อรวมคนให้มาก และคำปราศรัยก็ไม่เกี่ยวกับทักษิณโดยตรง แต่ให้ความสำคัญที่สำนึกทางสังคม

"คนต่างจังหวัดหรือชนบทไทยเปลี่ยนไปเยอะ จนคนเหล่านั้นไม่ยอมที่จะปล่อยให้กลุ่มคนชั้นนำเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของรัฐบาลแต่เพียงฝ่ายเดียว" อาจารย์นิธิชี้ให้เห็นสิ่งที่เปลี่ยนไปในชนบท

"ถ้าประเทศไทย–มีความเหลื่อมล้ำสูงขนาดนี้ โดยไม่แก้ไข ถามว่าเศรษฐกิจไทยจะไปรอดไหม-----**ผมว่าไม่รอด**"

การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมถูกละเลยจนหมักหมมมากมหาศาล เพราะ–

"รัฐบาลไทยทุกรัฐบาลละเลยสิ่งเหล่านี้มาโดยตลอด แม้แต่คุณทักษิณเองก็ตามแต่ ผมคิดว่าคุณทักษิณเข้าใจปัญหา แต่ก็ไม่มีกึ๋น ไม่มีความกล้าพอจะลงไปแก้จริง หลายเรื่องที่คุณทักษิณทำ ผมคิดว่าเป็นสัญลักษณ์ มันไม่ใช่ของจริง -----

นิธิ เอียวศรีวงศ์ *ประชาชาติธุรกิจ* 18-21 มีนาคม 2553 หน้า 36

"คนระดับล่างกำลังตื่นตัวและทวงสิทธิ สิ่งที่น่าสนใจในตอนนี้คือลักษณะการต่อสู้ที่มีการชูคำ 2 คำ คือคำว่า "ไพร่" และ "อำมาตย์" ถ้ามองแบบมาร์กซิสต์/อาจบอกว่าเป็นการต่อสู้ทางชนชั้น โดยการต่อสู้ครั้งนี้อาจไม่ใช่มาร์กซิสต์สกุลเหมาหรือเลนิน แต่ถูกแปลงให้เป็นไทย" ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ พูดถึงไพร่(ในประชาชาติธุรกิจ) แล้วอธิบายเพิ่มว่า

เดิมทีคำว่า "ไพร่" มักจะถูกกวี นักเขียน นำมาใช้ แต่ไม่มีใครนำมาใช้ในความพยายามเข้าใจสังคมไทยว่า ไพร่ คือสามัญชนคนทั่วไปที่กำลังเรียกสิทธิจากผู้ดี ชนชั้นสูง อภิสิทธิ์ชน ปรากฏการณ์ครั้งนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจมาก จากเดิมที่ไพร่ถูกใช้ในแวดวงคนมีการศึกษา แต่นี่เป็นครั้งแรกที่ถูกนำมาใช้ในวงกว้าง"

เป็นการแบ่ง 2 ขั้วความจริงแล้วมีคนในเมืองจำนวนมากที่รู้สึกว่าตัวเองมีฐานะเป็นคนชนบท และมีคนชนบทจำนวนมากที่รู้สึกว่าตัวเองมีฐานะเป็นคนเมือง ฉะนั้นคำอธิบายเรื่องคนชนบทกับคนเมืองอาจไม่พอ แต่ต้องอธิบายฐานะทางสังคมมากกว่าฐานะตามภูมิศาสตร์ว่าอยู่ตรงไหน"

"การเมืองไทยได้ยกระดับมากๆ ในแง่ความรู้ ผมเชื่ออย่างที่นักวิชาการเคยเชื่อกันว่า คนบ้านนอกคนชนบทชาวไร่ ชาวนา โง่ แต่เราควรเปลี่ยนความเข้าใจใหม่ว่า เขาไม่ยอมให้ถูกหลอกอีกต่อไปแล้วมากกว่า เพราะชาวบ้านเขารู้ทัน เขามีโทรศัพท์มือถือกันทุกบ้าน มีข้อมูลข่าวสาร เขาไม่ได้มีสภาพแบบที่เราเคยเชื่อกัน"

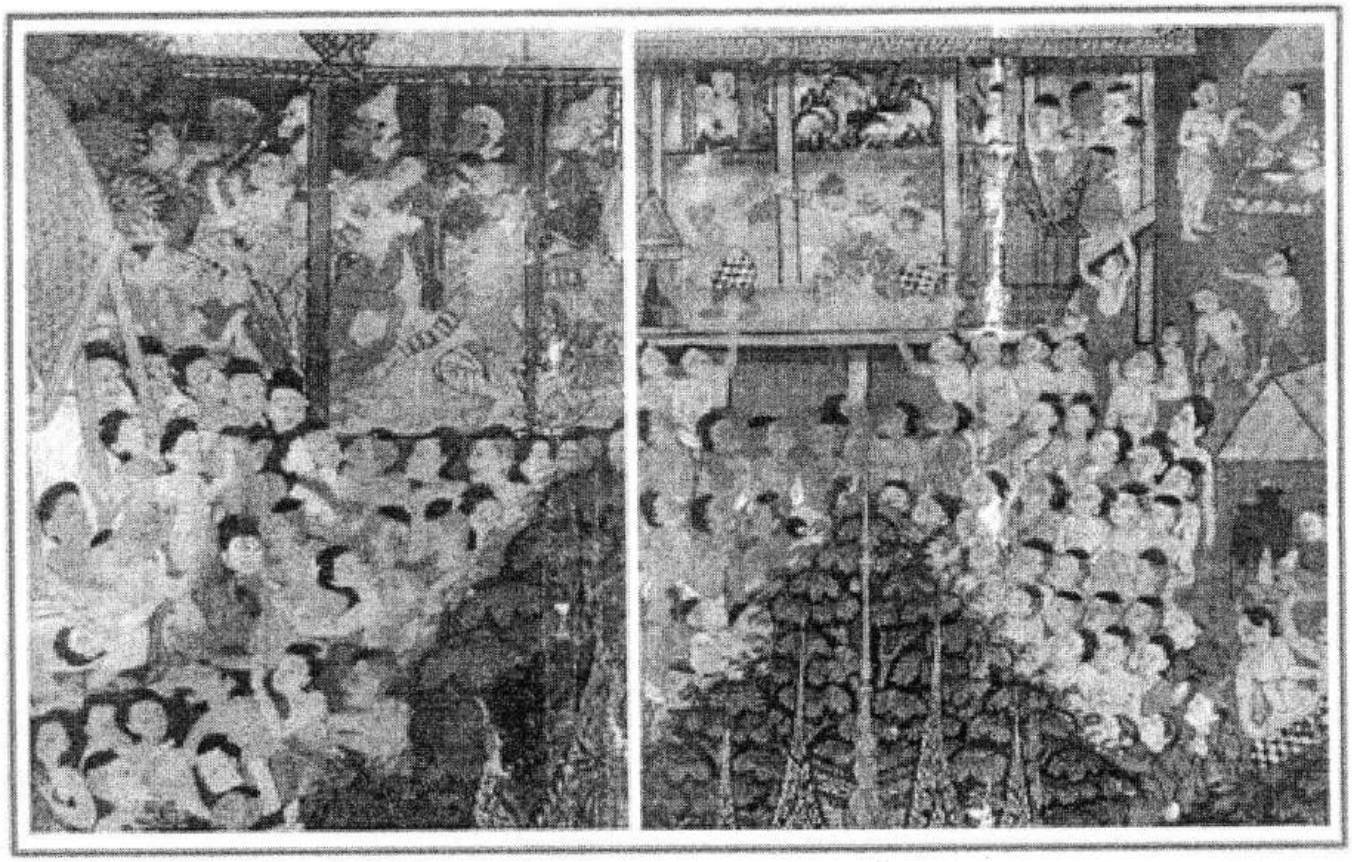

ไพร่บ้านพลเมืองดูการละเล่นของเจ้าขุนมูลนาย อยู่ในจิตรกรรมผนังโบสถ์ วัดทองธรรมชาติ กรุงเทพฯ

เหตุการณ์เดือนมีนาคม 2553 เป็นจุดหนึ่งของการขับเคลื่อนใน transition (ช่วงเปลี่ยนผ่าน) โดยที่ transition อาจเป็น 100 ปีก็ได้ เพราะมีความพยายามของกระบวนการประชาธิปไตย มีความพยายามยึดอำนาจมาตั้งแต่ ร.ศ. 130"

แต่เรามักหลอกตัวเองหรือมักถูกหลอกเสมอว่า ในอดีตเรามีความสมานฉันท์ปรองดองสามัคคี โดยมองข้ามเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ มองข้ามความขัดแย้งที่มีอยู่ในอดีต เช่น วังหลวงกับวังหน้า เมื่อเรามองข้ามเหตุการณ์เหล่านี้ เราจึงคิดว่าภาพเหตุการณ์ในอดีตมีความปรองดอง

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ *ประชาชาติธุรกิจ* 18-21 มีนาคม 2553 หน้า 35

ไพร่*

นิธิ เอียวศรีวงศ์

---

* จาก *มติชนสุดสัปดาห์* ปีที่ 30 ฉบับที่ 1546 2 เมษายน 2553.

กลุ่มผู้ประท้วงนปช.นิยามตนเองว่าเป็น "ไพร่" ทำไมเขาจึงเลือกคำนี้ ผมไม่ทราบ แต่นับว่าน่าสนใจแก่ผมอย่างมาก เพราะความหมายของคำนี้ในภาษาไทย คลี่คลายไปสู่ความหมายเชิง "ประท้วง" ต่อสังคมที่ถือเอาลำดับขั้นของสถานภาพอย่างเคร่งครัดไม่นานมานี้เอง ในขณะที่ความหมายก่อนหน้านี้คือการให้ความชอบธรรมแก่การแบ่งสถานภาพก็ยังอยู่ และถูกใช้ในอีกเงื่อนไขหนึ่งอยู่บ้าง

เมื่อผู้ปราศรัยบนเวที ชี้หน้าผู้ร่วมชุมนุมทุกคนว่าพวกเราล้วนเป็น "ไพร่" ผู้ร่วมชุมนุมก็ไม่รู้สึกโกรธว่าถูกเหยียดให้ต่ำ แสดงว่าพวกเขารับรู้ความหมายใหม่ของคำนี้อยู่แล้ว เป็นอีกหนึ่งในประจักษ์พยานว่า คนเสื้อแดงไม่ได้เป็นบ้านนอกขอกตื้อ ที่ตามไม่ทันความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมไทย

ความหมายเดิมจริงๆ ของคำนี้ในภาษาไทยอาจพอแปลเทียบกับคำว่า "เสรีชน" ได้กระมัง เพราะในรัฐไทดำของลุ่มน้ำดำ (ซึ่งเป็นรูปแบบที่เชื่อกันว่ามีลักษณะเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของรัฐไทย-ลาว) เขาแบ่งประชาชนออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ กลุ่มแรกคือพวก "ไท-ไต" ซึ่งมีสิทธิ์ถืออาวุธหรือเป็นทหาร, ถือครองที่ดินส่วนที่เป็นที่ราบลุ่ม, และใช้เครื่องมือการเกษตรบางชนิดได้ กลุ่มนี้ถูกเรียกว่า "ไป" หรือ "ปาย" ซึ่งผมเข้าใจว่าเป็นคำเดียวกับ "ไพร่" ในภาษาไทยกลางนั้นเอง

อีกกลุ่มหนึ่งคือพวกที่เรียกรวมๆ ว่า "ข้า" คือกลุ่มคนที่ต่างชาติพันธุ์ออกไป และมีสิทธิ์ทางสังคม, เศรษฐกิจและการเมืองด้อยกว่า

อย่างไรก็ตาม "ไพร่" ที่ปรากฏในสมัยอยุธยา คงเรียกว่า "เสรีชน" ลำบากแล้วล่ะครับ ฝรั่งจัดคนเหล่านี้ไว้เป็นกลุ่มหนึ่งในพวก bondsmen คือคนที่มีพันธะบางอย่างกับคนอื่น

คนอื่นซึ่งไพร่ต้องมีพันธะด้วยนั้น เรียกรวมๆ ว่า "มูลนาย" ประกอบด้วยคนหลายประเภท นับตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดิน, ราชตระกูล, ขุนนาง, เจ้าเมืองท้องถิ่น, และคนที่เจ้าเมืองตั้งขึ้นเป็นขุนนางท้องถิ่น ไพร่มีภาระหน้าที่จะต้องส่งส่วยแก่มูลนาย ในรูปของส่วยแรงงาน หรือส่วยสินค้าก็ตาม ถ้าส่งให้หลวงก็เรียกว่าไพร่หลวง ถ้าส่งให้มูลนายอื่นก็เรียกว่าไพร่สม

พันธะอันนี้หมดไปในทางทฤษฎี เมื่อ ร.5 ทรงออก พ.ร.บ. เกณฑ์ทหารเข้ามาแทนที่ หมายความว่าเฉพาะผู้ชายเท่านั้นที่ยังมีพันธะต้องเป็นทหารให้แก่กองทัพของหลวงในช่วงเวลาหนึ่ง แล้วก็กลายเป็น "เสรีชน" ไปตลอดชีวิต แต่ในทางปฏิบัติ รัฐหรือเจ้าหน้าที่รัฐยังใช้การเกณฑ์แรงงานสืบมาโดยเปิดเผยหรือโดยการ "ขอร้อง" ทั้งทางตรงและทางอ้อมจนถึงระยะแรกๆ ของการพัฒนาหลังการยึดอำนาจของจอมพลสฤษฎิ์ ธนะรัชต์แล้ว

ฉะนั้น ว่ากันตามทฤษฎี ก็ไม่มีไพร่ในสังคมไทยอีกแล้วนับตั้งแต่นั้นมา แต่คำนี้ก็ยังถูกใช้อยู่ต่อมา หากในความหมายใหม่ หรือในจุดเน้นใหม่

ขอให้สังเกตนะครับว่า คู่ตรงข้ามของ "ไพร่" ในกฎหมายตราสามดวงที่ใช้กันมาตั้งแต่อยุธยาจนถึง ร.5 นั้น คือ "มูลนาย" ทั้งสองฝ่ายนี้ถึงจะร่วมวัฒนธรรมใหญ่กันก็จริง แต่ในรายละเอียดแล้ว ต่างฝ่ายต่างไม่รู้จักความละเอียดซับซ้อนของวัฒนธรรมอีกฝ่ายหนึ่ง ดูละครกันคนละเรื่องและคนละแบบ, ผลิตและใช้วรรณกรรมกันคนละชนิด, ฟังเพลงก็คนละประเภทกัน, แม้แต่เนื้อหาของพระพุทธศาสนาที่ต่างฝ่ายต่างนับถือก็ไม่สู้จะเหมือนกันนัก ฯลฯ

ผมไม่แน่ใจว่า ต่างมีสำนึกเหยียดหยามวัฒนธรรมของกันและกันหรือไม่ เพราะในชีวิตจริงแล้ว ต่างอยู่ในโลกของตน มีความจำเป็นล่วงเข้ามาในโลกของอีกฝ่ายไม่มากนัก แต่แน่นอนว่ามีหลักฐานมากมายที่ชี้ให้เห็นว่า เมื่อไพร่ล่วงเข้ามาในโลกของมูลนาย วัฒนธรรมของไพร่ก็เป็นสิ่ง

น่าหัวร่อเยาะ หรือน่าเหยียดหยาม นับตั้งแต่อาหารการกิน, การแต่งเนื้อแต่งตัว, มารยาท, ไปจนถึงคุณค่าที่ยึดถือ

แต่ชีวิตที่ถูกแยกออกเป็นสองโลกนี้เริ่มอันตรธานไปในการปฏิรูปของ ร.5 ซึ่งยังสืบทอดอำนาจทางการเมือง, เศรษฐกิจและวัฒนธรรมไว้ในหมู่พวก "มูลนาย" (หรือกลุ่มหนึ่งของพวก "มูลนาย") เหมือนเดิม แต่บัดนี้เปลี่ยนคำที่ใช้เรียกจาก "มูลนาย" ให้กลายเป็น "ผู้ดี" แทน

คู่ตรงข้ามของไพร่ในภาษาไทยจึงกลายเป็น "ผู้ดี" ไป

ผมขอยกตัวอย่างการใช้คำว่า "ไพร่" ในพระนิพนธ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นตัวอย่าง

สำนวนว่า "ทรงพระราชสมภพภายใต้พระมหาเศวตรฉัตร" นั้นมีความหมายอย่างไร ก.ศ.ร. กุหลาบไปเข้าใจว่า เมื่อพระอัครมเหสีจะประสูติพระราชโอรส-ธิดา ก็โปรดให้ตั้งพระมหาเศวตรฉัตรไว้เหนือที่ซึ่งจะมีพระประสูติกาล ฉะนั้นเมื่อสมเด็จฯ พระองค์นั้นทรงพระนิพนธ์พงศาวดารรัชกาลที่ 5 จึงได้ทรงอธิบายว่า ที่เข้าใจเช่นนั้นเป็นเพราะ ก.ศ.ร. กุหลาบ (ในพระนิพนธ์ไม่ได้ออกชื่อ) เป็น "ไพร่" ไม่รู้ธรรมเนียมเจ้า เพราะความหมายของสำนวนนี้ก็คือ ทรงพระราชสมภพเมื่อพระราชบิดาได้เสวยราชสมบัติแล้วเท่านั้น

(เช่น ร.2 ไม่ได้ทรงพระราชสมภพภายใต้พระมหาเศวตรฉัตร เพราะขณะนั้นพระราชบิดายังมิได้ครองราชย์ แต่ ร.5 ใช่ เพราะพระราชบิดาได้ขึ้นครองราชสมบัติแล้ว)

อย่างที่รู้กันอยู่แล้วนะครับว่า ก.ศ.ร. กุหลาบซึ่งเป็นสามัญชน ล่วงเข้ามาในพื้นที่ของ "ผู้ดี" คือพื้นที่ "วิชาการ" ซึ่ง "ผู้ดี" ในสมัยนั้นถือว่าเป็นพื้นที่อันคนซึ่งปราศจากคุณสมบัติของ "ผู้ดี" จะเข้ามาไม่ได้

คุณสมบัตินั้นคือการศึกษา (ในความหมายกว้าง ไม่จำกัดเฉพาะประกาศนียบัตร) อย่างหนึ่ง และความรอบรู้เจนจัดในขนบธรรมเนียมประเพณีของ "ผู้ดี" อีกอย่างหนึ่ง

ความหมายของ "ไพร่"จึงเคลื่อนไปจากประเภทของบุคคลที่ไม่ใช่ "มูลนาย" มาเป็นคนที่ไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนมารยาทที่ถือกันว่าเป็นมารยาท"ผู้ดี"

ความหมายนี้ยิ่งมีพลังมากขึ้น เมื่อความหมายของคำว่า "ผู้ดี" เอง

ก็เริ่มเคลื่อนจากกำเนิดมาสู่คุณสมบัติอื่นซึ่งมนุษย์สามารถแสวงหาไขว่คว้ามาเป็นของตนได้ เช่น มารยาท หนังสือ "สมบัติผู้ดี" พูดชัดเจนไปเลยว่ากำเนิดไม่ใช่เงื่อนไขที่ขาดไม่ได้ของ "ผู้ดี" แต่มารยาทและความประพฤติซึ่งอาจได้มาจากการอบรมสั่งสอนต่างหากที่จะแยก "ผู้ดี" ให้ออกจาก "ไพร่"

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความทันสมัยของไทย เป็นกระบวนการที่พยายามจะสืบทอดอำนาจของ "มูลนาย" ไว้ให้คงอยู่ในระบบใหม่ด้วย คำว่า "ผู้ดี" ซึ่งแม้จะไม่เน้นในเรื่องกำเนิด แต่ความหมายถึงอภิสิทธิชนอันมาแต่กำเนิดก็ยังแฝงอยู่ในคำนี้ เพราะคนที่จะเป็น "ผู้ดี" ได้ ก็ต้องเติบโตมาในวัฒนธรรมมูลนาย, ได้รับการศึกษาแผนใหม่ซึ่งมีต้นทุนไม่น้อย อีกทั้งต้องมีอิทธิพลที่จะดำรงตำแหน่งหน้าที่การงานอันเป็นที่นับหน้าถือตาด้วย

"ผู้ดี" จึงหมายถึงคนมีมารยาทอันงามและเป็นอภิสิทธิชน ในขณะที่ "ไพร่" ซึ่งเป็นตรงกันข้าม คือคนที่หยาบคาย, เป็นสามัญชนคนธรรมดา, ไม่มีอภิสิทธิ์ หรือว่ากันที่จริงแม้แต่สิทธิอันพึงมีพึงได้ในฐานะพลเมืองก็มีไม่เต็ม

และไพร่ในความหมายนี้แหละครับที่ถูกใช้ในความหมายเชิงประท้วง และผมคิดว่าหนึ่งในคนที่ทำให้ความหมายนี้ขยายไปจนเป็นที่รับรู้กันอย่างมากนั้น คือคุณสุจิตต์ วงษ์เทศ สักสามทศวรรษมาแล้ว ที่คุณสุจิตต์แกล้งใช้คำนี้ในงานเขียนของตนหลายชิ้น (เช่นเสภาไพร่) จนกระทั่งใครๆ ก็สามารถประกาศตัวเป็นไพร่ได้ หากต้องการจะเน้นความเสียเปรียบหรือความต่ำต้อยของตนเองอันเกิดจากระบบแห่งความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย

และไพร่ในความหมายนี้แหละครับที่ระคายหูชนชั้นสูง เพราะเท่ากับย้ำความเป็นอภิสิทธิชนของพวกเขา ผมทราบมาว่าบางกลุ่มของชนชั้นสูงไม่อยากให้ใช้คำ "ไพร่" เอาเลย ยกเว้นแต่จะใช้เป็นศัพท์วิชาการ เพื่ออธิบายโครงสร้างสังคมไทยในอดีต

แต่ "ไพร่" ก็เหมือนคำในภาษาทั่วไป คือมีชีวิตของมันเอง หากไม่ตายหรือถูกเลิกใช้ไปเสีย ก็เคลื่อนคลายความหมายไปได้เรื่อยๆ ทั้งความหมายตรงและความหมายแฝง ในปัจจุบันหากไม่ใช้ในความหมายของศัพท์วิชาการแล้ว "ไพร่" มักมีความหมายในเชิงประท้วงหรือประชดอย่าง

นี้แหละครับ

"ไพร่" ในความหมายว่าไร้มารยาทและไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนที่ดีเสียอีก ผมกลับไม่ค่อยได้ยินใครใช้

ดังนั้น เมื่อผู้ประท้วงเสื้อแดงเลือกคำว่า "ไพร่" มาใช้เรียกกลุ่มของตนเอง ผมจึงเห็นว่าเป็นการเลือกคำที่ชาญฉลาด เพราะ "ไพร่" คำเดียวแทนประเด็นที่เขาชุมนุมกันได้แทบหมด ไม่ว่าจะเป็นความอยุติธรรม, สองมาตรฐาน หรือความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากการรักษาผลประโยชน์ตนเองอย่างมืดบอดของเหล่าอภิสิทธิชน

ก็จริงหรอกครับ คุณทักษิณ ชินวัตรซึ่งเป็นวีรบุรุษของคนเสื้อแดงนั้น ก็เป็นอภิสิทธิชนคนหนึ่ง แต่ในทัศนะของคนเสื้อแดง คุณทักษิณเป็นอภิสิทธิชนที่ตกกระป๋อง เพราะระบบที่ไม่ยุติธรรม, สองมาตรฐาน และความเหลื่อมล้ำ อันเป็นระบบที่ทำให้ผู้ประท้วงต้องเป็น"ไพร่"

ยิ่งถ้ามองไปที่ "วาทกรรม" ของไพร่-ผู้ดี ไม่ใช่มองไปที่คำ ผมคิดว่ายิ่งตรงกับประเด็นการประท้วงมากขึ้น วาทกรรมคือข้อสรุปที่สมมติว่าเป็น "ความจริง" อันเกิดขึ้นจากชุดของเหตุผลและข้อเท็จจริงหนึ่ง วาทกรรม "ไพร่-ผู้ดี" ของวัฒนธรรมไทยนั้น คือการแบ่งสิทธิอย่างไม่เท่าเทียมกัน ระหว่างคนที่สามารถสร้างสถานภาพอันสูงได้ผ่านการศึกษากับคนที่ไม่สามารถทำได้อย่างนั้น

และก็อย่างที่รู้ๆ กันอยู่นะครับ โอกาสของการศึกษานั้นกระจายไปในสังคมไทยอย่างเป็นธรรมหรือไม่เพียงใด หรือการศึกษาเป็นเพียงเครื่องมืออันหนึ่งในการสืบทอดสถานภาพแห่งอภิสิทธิชนจากชั่วอายุคนหนึ่งไปสู่อีกชั่วอายุคนหนึ่งกันแน่(สถานภาพที่สามารถสืบทอดถึงลูกหลานได้ก็คือ "ชนชั้น")

คนที่สะพานผ่านฟ้าฯ ใช้คำว่า "ไพร่" ได้ตรงประเด็นเป๊ะ จะผิดอยู่บ้างก็คือตรงเกินไปจนแสนระคายเคือง

“ไพร่กับอำมาตย์ : ปีศาจวาทกรรม”*1
“ไพร่กับอำมาตย์ : ปีศาจการเมือง”**2

เกษียร เตชะพีระ

---

* จาก *มติชนออนไลน์* วันที่ 4 เมษายน 2553
** จาก *มติชนรายวัน* ปีที่ 33 ฉบับที่ 11717 วันที่ 9 เมษายน 2553

"ไพร่กับอำมาตย์ : ปีศาจวาทกรรม"

ถ้าจะยืมวาทะของมาร์กซในแถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์มาบรรยายสถานการณ์เมืองไทยปัจจุบัน ก็คงต้องกล่าวว่า: -

"A spectre is haunting Siam – the spectre of Serfs and Lords."

หรือนัยหนึ่ง

"ปีศาจตนหนึ่งกำลังสิงสู่หลอกหลอนสยามประเทศ – นั่นคือปีศาจไพร่กับอำมาตย์"!

ดังจะเห็นว่าไม่ว่านายกฯ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ (คำให้สัมภาษณ์ Hamish Macdonald แห่งสำนักข่าว Al Jazeera), อดีตนายกฯ อานันท์ ปันยารชุน (คำให้สัมภาษณ์ Haseenah Koyakutty แห่งเว็บไซต์ข่าว Asia Times Online), หรือผู้ว่ากทม. ม.ร.ว. สุขุมพันธุ์ บริพัตร (คำให้สัมภาษณ์คุณจอม เพชรประดับ แห่งเว็บไซต์ข่าว Voice TV) ฯลฯ ต่างก็ออกมาปัดปฏิเสธวาทกรรม *"ไพร่กับอำมาตย์"* และ *"สงครามชนชั้น"* ของเวทีชุมนุมคนเสื้อแดงว่าไม่เป็นความจริงเป็นเสียงเดียวกัน

บรรยากาศเช่นนี้ทำให้กระแสข่าวที่กล่าวอ้างว่าผู้บริหารสถานีข่าวแห่ง

หนึ่งสั่งกำชับกองบรรณาธิการข่าว ห้ามใช้คำว่า *"สงครามระหว่างชนชั้น" / "ไพร่ กับ อำมาตย์"* ฟังดูเป็นไปได้

ก็แล้วความจริงเกี่ยวกับวาทกรรมที่ว่านี้ ระหว่างบรรดา ฯพณฯ ผู้ทรงอำนาจยศศักดิ์ข้างต้นกับ *"ไพร่"* อย่างไอ้เต้น ณัฐวุฒิ ใสยเกื้อ จะให้เชื่อใครดีล่ะครับ? แหะๆ

%%%

นับแต่นั้นมาทุกครั้งที่มีโอกาสทางราชการจะรณรงค์เบียดขับหรือปัดปฏิเสธนัยเรื่อง *"ทาส"* ของคำว่า *"กรรมกร"* และศัพท์คำว่า *"กรรมกร"* เป็นนิจศีล อาทิเช่น: -

- *ปทานุกรม กรมตำรา กระทรวงธรรมการ* พิมพ์ครั้งที่สอง พ.ศ. 2470 และ*พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493*เมื่อนิยามศัพท์ *"กรรมกร"* ก็ระบุคำอธิบายแก้เกี้ยวนัยเรื่อง*"ทาส"* กำกับไว้ว่า:

***"กรรมกร** ส. น. คนงาน, คนใช้, ลูกจ้าง, เช่น ทาสกรรมกร ซึ่งพึงทราบได้ว่ากรรมกรนั้นมิใช่ทาส, ตรงกับอังกฤษว่า Labour (Labouring Class)." (**ปทานุกรม กรมตำราฯ**, น. 13)* และ

***"กรรมกร** [กำมะกอน] น. คนงาน, ลูกจ้าง, เป็นจำพวกไม่ใช่ทาส จึ่งพูดเป็นคู่กันว่า ทาสกรรมกร. (ป. -กร: ผู้ทำ)." (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตฯ, น. 18)*

- ปี พ.ศ. 2499 เมื่อพล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจเจรจากับตัวแทนขบวนการสหภาพแรงงานหัวก้าวหน้าที่เข้าพบเพื่อขอจัดงานฉลองวันกรรมกรสากลที่ 1 พฤษภาคมในปีนั้น อธิบดีเผ่าได้ยื่นเงื่อนไขต่อรองว่าจะอนุญาตให้จัดถ้าหากฝ่ายคนงานยอมเปลี่ยนคำเรียกวันดังกล่าวจาก *"วันกรรมกร"* เป็น *"วันแรงงาน"* เสีย

- และน่ามหัศจรรย์ที่กว่า 30 ปีให้หลังในสมัยรัฐบาลนายกรัฐมนตรี พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ผมจำได้เลาๆ ว่าท่านก็ขอร้องให้ผู้นำแรงงานเปลี่ยนชื่อเรียกวันที่ 1 พฤษภาคมในทำนองเดียวกัน

ในที่สุด 1 พฤษภาคม จึงกลับกลายจาก *"วันกรรมกรสากล"* อันส่อนัยแสลงใจแบบคุณถวัติแต่เดิม มาเป็น › *"วันแรงงานแห่งชาติ"* อันน่ารักเรียบร้อยแบบไทยๆ ในปัจจุบันด้วยประการฉะนี้

นี่เป็นวิธีการสะกดปีศาจวาทกรรมอันไม่พึงปรารถนา (lexica non grata) โดยจับมาลงหม้อปิดยันต์ถ่วงน้ำแบบไทยๆ ตามสูตรสำเร็จ "คุมคำ › คุมความหมาย › คุมความคิด › คุมคน"

คำๆ ไหนเกะกะเพ่นพ่าน เที่ยวเกเรอาละวาดผาดแผลงความหมายทางนี้ทีทางโน้นทีสับสนวุ่นวาย ก็ต้องจับมาเข้าแถวฝึกวินัย อบรมบ่มนิสัยเสียใหม่ ให้อยู่ในกรอบในร่องในรอยนิยามของทางราชการ เอ้า...แถวตรึง...ขวาหัน...ขวาหัน...ห้ามซ้ายหัน ฯลฯ

%%

เชื่อว่าเมื่อศาสตราจารย์พงศ์เพ็ญ ศกุนตาภัย แห่งคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ่อตาของนายกฯ อภิสิทธิ์) แปลศัพท์ Bureaucratic Polity ของ Professor Fred W. Riggs แห่งมหาวิทยาลัยฮาวาย เป็นไทยว่า *"อำมาตยาธิปไตย"* ก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นั้นท่านคงคิดไม่ถึงว่ามันจะผาดแผลงจำแลงกายมาได้ขนาดนี้

คือจาก [*Bureaucratic Polity* ของ Riggs › อำมาตยาธิปไตย ของ พงศ์เพ็ญ › วาทกรรมสู้รบ ไพร่กับอำมาตย์ ของเสื้อแดงปัจจุบัน]

เมื่อดูสาแหรกของมัน กล่าวได้ว่านี่เป็นการแปล/แปร (Translation/ Transformation) วาทกรรมวิชาการฝรั่งให้กลายเป็นไทยและเป็นท้องถิ่นยิ่งขึ้นอีกระดับหนึ่ง (further Thaification or localization of Western academic discourse)

โดยย้อนยุคกลับไปยืมศัพท์แสงยุคศักดินามาบรรยายความขัดแย้งยุคทุนนิยมโพสต์โมเดอร์นหรือเสรีนิยมใหม่ปัจจุบัน ภายใต้บริบทของรัฐประหารและระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ

ความจริงนี่เป็นเรื่องปกติของคนเราเมื่อเผชิญสิ่งใหม่สภาพใหม่ สถานการณ์ใหม่ ก็มักจะเอื้อมมือไปล้วงควักเอาศัพท์แสงเก่าๆ กันย่ามมาพยายามทำความรู้จักและเข้าใจมัน–โดยพยายามทำให้คุ้นเคยซึ่งสิ่งที่เราไม่คุ้นเคยด้วยศัพท์เก่าที่เราคุ้นเคย

สมัยปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 ก็ล้วงเอาศัพท์แสงการเมืองโรมันโบราณมาใช้ เช่น เรียกตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายบริหารของสาธารณรัฐว่า *"กงสุล"* (Consuls) เป็นต้น

สมัยปฏิวัติรัสเซีย ค.ศ. 1917 ก็ล้วงเอาศัพท์แสงการเมืองปฏิวัติฝรั่งเศสมาใช้ เช่น เรียกระบอบเผด็จอำนาจของฝ่ายบริหารรัฐที่ค่อนข้างอิสระจากชนชั้นที่ต่อสู้กันหลังการปฏิวัติว่า *"Bonapartisme"* เป็นต้น

สมัยปฏิวัติจีน ค.ศ.1960ก็ล้วงเอาศัพท์แสงการเมืองปฏิวัติมาใช้ เช่น *"กองทัพแดง"*, *"โซเวียต"*, *"คอมมูน"* เป็นต้น

และสมัยอภิวัฒน์ พ.ศ. 2475 ก็ล้วงเอาศัพท์แสงการเมืองปฏิวัติรัสเซียมาใช้บ้าง เช่น *"คณะกรรมการราษฎร"* เป็นต้น

เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่การล้วงควักเอาศัพท์แสงเก่ามาเวียนใช้ใน

สถานการณ์ใหม่มักไม่เที่ยงตรงกับความหมายดั้งเดิมของมัน, ในกระบวนการ *"ยืมศัพท์ย้อนยุค"* นั้น กล่าวให้ถึงที่สุด สิ่งที่เกิดขึ้นจริงก็คือ

- การล้วงควักเอาคำออกมานอกบริบททางสังคม-วัฒนธรรม-ประวัติศาสตร์แต่เดิมของมัน (decontextualization)

- แล้วขับเคลื่อนใช้มันมาสื่อความหมายใหม่ในบริบทใหม่ (reactivation)

- อันเป็นการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของคำศัพท์เหล่านั้นนั่นเอง (functional transformation)

ทุกการสืบทอด-สร้างสรรค์ทางวาทกรรมในประวัติศาสตร์จึงย่อมมีการบิดเบือนหรือลัทธิแก้ (distortion or revisionism) ผสมเจืออยู่บ้างไม่มากก็น้อยเสมอ

ดัง ดร. สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ได้ตั้งข้อสังเกตเรื่องความลักลั่นไม่ลงร่องลงตัวระหว่างสถาบัน *"คณะกรรมการราษฎร"* ของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวพุทธศักราช ๒๔๗๕ กับ สถาบันการเมือง VTsIK และ Sovnarkhom ในตัวแบบระบอบโซเวียต รัสเซีย เป็นต้น (ดูวิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิตหายากของ Somsak Jeamteerasakul, "The Communist Movement in Thailand", 1993, pp. 96-97n34)

สำหรับแง่มุมการเมืองของวาทกรรม *"ไพร่กับอำมาตย์"* ต้องขอเก็บไว้เขียนต่อตอนหน้า

"ไพร่กับอำมาตย์ : ปีศาจการเมือง"

ในวาทกรรมไพร่ กับอำมาตย์บนเวทีคนเสื้อแดง มีอะไรบางอย่างที่ผลุบๆ โผล่ๆ อยู่แทบทุกคืน แต่กลับไม่มีคำเฉพาะจะเอ่ยเรียกสิ่งนั้น, มันปรากฏให้เห็นเกลื่อนที่ชุมนุม แต่ราวกับล่องหนหายตัวได้ในสงครามชนชั้น

อะไรบางอย่างที่ว่าเปรียบ ประดุจ "ปีศาจการเมือง" ในการเผชิญหน้าระหว่างไพร่กับอำมาตย์ปัจจุบัน

เราอาจเล็งเห็น "ปีศาจการเมือง" ตนนี้ได้หากลองทบทวนจินตนากรรมเรื่องไพร่กับอำมาตย์ดู.....

ในบรรดาจินตนากรรมทางการเมืองที่พยายามตีความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จากมุมมองทางชนชั้น, บางตอนในกาพย์กลอนเรื่อง "ความเปลี่ยนแปลง" ของ "นายผี" (เขียนเมื่อปี พ.ศ. 2495) นับว่าโดดเด่นเพริศแพร้วพิสดารและมีกังวานผสานรับสถานการณ์ปัจจุบันอย่างเร้าใจ

นามปากกา "นายผี" ย่อมหมายถึง อัศนี พลจันทร (พ.ศ. 2461-2530) ทายาทขุนนางบรรดาศักดิ์ชั้นพระ, ธรรมศาสตรบัณฑิตเลขทะเบียน 831, และอดีตอัยการ ("อำมาตย์" ทั้งแท่ง) ผู้ตัดสินใจโจนลงสู่เบ้าหลอมแห่งสงครามประชาชน เผาละลายตัวตนจนเกิดใหม่เป็นปัญญาชนปฏิวัตินาม "สหายไฟ" ซึ่งจัดตนเองเป็นกวีศรีสยามคนที่สองแห่งยุคกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินาในบรรดา "อันกวีศรีสยามมีสามนาย" ที่เขาประเมินไว้ (ได้แก่ ศรีปราชญ์-ตัวนายผีเอง-และจิตร ภูมิศักดิ์)

บางตอนของกาพย์กลอนดัง กล่าวมีข้อความว่า : -

"รั้วใหญ่ย่อมมียุ้ง อันคอยข้าวที่ในนา
กองเกวียนอันเวียนมา ยังมิสิ้นมิสุดดัน
เสียงโคและเสียงควาย ระคนคนที่โรยรัน
ทดท้ออยู่เทียมทัน ปศุสัตว์ที่ส่งเสียง
ไถลากลำบากหลาย แลโคควายก็กินเกลียง
แอกแบกจนบ่าเอียง แลลูกนานี่กินใด
ในน้ำน่ะมีปลา และในนาน่ะข้าวใคร
ของเรานะอันไร เป็นสุดรู้ละอกอา
แผ่นดินนี่ของเขา แลตัวเราก็เถิดหนา
ตุ๊อ้างอนัตตา ใช่ตัวตนของเรามี
ตัวเราแลเขาเลี้ยง ก็คือสัตว์ของเขาซี
ฮ้า! เกิดมาทั้งที ก็เป็นทาสที่ซื่อไทย
เสียงครวญที่หวนโหย และละห้อยอยู่หนไหน
ฟังแล้วก็เหลือไกล แลกำธรไปทั้งกรุง
เหมือนฟ้าที่ครวญคราง อยู่แสนห่างสุดคันคุง
ไม่แม้นเหมือนเสียงยุง ซึ่งหวี่ร้องอยู่ริมหู

เสียงไพร่กระฎุมพี คือจังหรีดที่ในรู
ใช่เสียงที่เหล่าสู จะสนใจให้ป่วยการ
บัดพวกกระฎุมพี ก็บอาจจะทนทาน
จึงผลุนขึ้นเผาผลาญ ทุรภาพเป็นผุยผง
คือสี่ทหารเสือ ที่อุกอาจทะนงองค์
ผลุนปรี่เข้าไปปลง เอาทรากศพที่แสนโทรม
พวกทาสกสิกร ก็เป็นกลางบ่รุกโรม
จึงศักดินาโทม มะนัสท้อฤทัยไท
ขอเอาอังคารมา แลบูชาด้วยอาลัย
สร้างศาลขึ้นสมใจ แลจะปองเป็นปรนผี
แล้วสี่ทหารเสือ เอาเจว็ดมาทันที
ไว้ศาลให้สมศรี ก็สำหรับจะเป็นกล
สมยอมแลขัดแย้ง อุส่าห์แสร้งด้วยจำจน
จงล่วงจะลวงคน ให้กลัวเกรงอยู่ชั่วกาล
ฝ่ายหนึ่งเฝ้าปลุกผี จะให้โลดกำแหงหาญ
ฝ่ายหนึ่งขนาบศาล สำหรับล่อให้คนหลง....."

(รวมบทกวี "นายผี" : อัศนี พลจันทร, 2541, น.565-66)

น่าอัศจรรย์ว่าในเงาสะท้อนของกาพย์กลอนอายุเกือบ 60 ปี บรรดาตัวละครหลักแห่งวาทกรรมการเมืองสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ถูกเวทีชุมนุมเสื้อแดงเอ่ยอ้างปลุกเสกมาเวียนใช้เกือบครบ ไม่ว่า "ไพร่" หรือนัยหนึ่ง "ทาสกสิกร", "ทหารเสือ" (อำมาตย์) ฯลฯ

แต่ยังไม่ครบดี ขาดไปตัวหนึ่ง...คือ "กระฎุมพี"!

ดังที่ ส.ว.คำนูณ สิทธิสมาน อ้างถึงแนวคิด "อัจตวานุภาพ" หรือองค์ประกอบสังคมและการเมืองไทย 4 ส่วน ซึ่ง ศ.ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ เลขาธิการสถาบันพระปกเกล้า เสนอไว้ในบทความ "พลวัตของการเมืองไทย" (2550) ว่า : -

"พลวัตของการเมืองไทยขึ้นอยู่กับส่วนประกอบของสังคมและการเมืองไทย 4 ส่วน คือ (1) สถาบันพระมหากษัตริย์ (2) ข้าราชการทหารและพลเรือน (3) ชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ ซึ่งสามารถต่อ

รองได้ในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด และ (4) ประชาชนส่วนใหญ่ในชนบท ซึ่งเข้าถึงทรัพยากรได้ยากและไม่มีอำนาจต่อรองในระบบเศรษฐกิจ" (ตัวเลขกำกับเติมโดยผู้เขียน)

ในวาทกรรมของเวทีชุมนุมเสื้อแดง สถาบันพระมหากษัตริย์ (1) เป็นที่เคารพรักและเทิดทูนไว้เหนือการเมือง, "อำมาตย์" มีแล้ว (2), และ "ไพร่" ก็มี (4), เหลือแต่ "กระฎุมพี" (3) ที่หายตัวไปไม่เอ่ยถึง

และหากเราตีความ "กระฎุมพี" หรือ "ชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่" ในความหมายกว้างจำแนกแยกแยะอย่างหลากหลาย, และมีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปในประวัติศาสตร์ ก็น่าจะหมายรวมได้ถึง "กระฎุมพีใหญ่" หรือ "นายทุนใหญ่" ระดับหลายหมื่นล้านอย่างคุณทักษิณและคณะพรรคด้วย

ปฏิบัติการเคลื่อนไหวของคนเสื้อแดงที่มีนัยแสดงพันธมิตรหรือแนวร่วมทางการเมืองระหว่าง "ไพร่" กับ "กระฎุมพีใหญ่" กลายๆ นี่แหละที่ทำให้นักเศรษฐศาสตร์การเมืองหลายท่านรู้สึกอิหลักอิเหลื่อ พิพักพิพ่วนกับวาทกรรมไพร่กับอำมาตย์และสงครามชนชั้นของเวทีชุมนุมเสื้อแดง

เช่น ส.ส. ไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ รองหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ถึงแก่บ่นว่า "นี่หรือสงครามชนชั้น" และเห็นมัน "เป็นเพียง slogan หรือคำโฆษณาของทักษิณ" เท่านั้น โดยยกนโยบายเศรษฐกิจและพฤติการณ์การใช้อำนาจรวมศูนย์สมัยรัฐบาลทักษิณเป็นเหตุผลสนับสนุน (คมชัดลึก, 31 มี.ค. 2553)

ส่วน ศ.ดร. ผาสุก พงษ์ไพจิตร ก็แบ่งรับแบ่งสู้ว่าการชุมนุมของคนเสื้อแดงครั้งนี้ "ทั้งใช่และไม่ใช่" สงครามชนชั้น "เนื่องจากมีนัย 3 สิ่งทับซ้อนกันอยู่" ได้แก่ความขัดแย้งในระดับชนชั้นนำด้วยกันเอง, ความรู้สึกของคนชนบทภาคเหนือและอีสานที่จับใจนโยบายประชานิยมของรัฐบาลทักษิณ เห็นคุณค่าความหมายของรัฐสภาประชาธิปไตย และคับข้องขุ่นเคืองความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและอำนาจอันกระจุก ตัวที่ข้าราชการในสังคมไทย, และท่าทีของคนชั้นกลางในเมืองบางส่วนที่ต่อต้านรัฐประหารและการแทรกแซงทาง การเมืองของทหาร (กรุงเทพธุรกิจ, 22 มี.ค. 2553)

ในบรรดาเหตุผลข้อตะขิดตะขวงใจกับ วาทกรรมไพร่ vs อำมาตย์ของ

คนเสื้อแดง ประเด็นเด่นถนัดชัดที่สุดคือมันจะเป็นไปได้ ยังไงที่อภิมหาเศรษฐีกับ "ไพร่" หรือชาวนารายย่อยจะมาเป็นพวกเดียวกันในสงครามชนชั้น?

อย่างไรก็ตามในทางเป็นจริง ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ และจะเห็นด้วยหรือรับไม่ได้ก็ตาม พันธมิตรแปลกประหลาดดังกล่าวเป็นไปได้และเกิดขึ้นในระบอบประชาธิปไตยเสียด้วยในระยะหลัง นับแต่ค่ายคอมมิวนิสต์ล่มสลายและสิ้นสงครามเย็นเป็นต้นมา ดังที่ อีริค ฮ็อบสบอว์ม นักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ชื่อดัง ให้สัมภาษณ์อัพเดตหนังสือประวัติศาสตร์โลกแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 20 อันลือลั่นของเขา (Eric Hobsbawm, Age of Extremes : The Short Twentieth Century, 1914-1991, ค.ศ.1994) เมื่อเร็วๆ นี้

"ในแง่หนึ่ง มันเป็นไปได้ที่คนจนจะเข้าเป็นพวกเดียวกับเศรษฐีเงินล้านอย่างในสหรัฐอเมริกา โดยบอกว่า "ถ้ากูเกิดเฮงขึ้นมา กูก็กลายเป็นดารายอดนิยมได้เว้ย" แต่คุณพูดไม่ได้หรอกนะครับว่า "ถ้ากูเกิดเฮงขึ้นมา กูก็ชนะรางวัลโนเบลได้นี่หว่า" นี่เป็นปัญหาจริงๆ ในการเชื่อมประสานการเมืองของบรรดาผู้คนที่ในทางภาววิสัยแล้วอาจอยู่ข้างเดียวกันได้ (หมายถึงการทำแนวร่วมระหว่างปัญญาชนคนชั้นกลางหัวก้าวหน้า ผู้มีการศึกษาดี กับมวลชนยากจนผู้ขาดการศึกษา ซึ่งยากเย็นยิ่ง-ผู้แปล)" (Eric Hobsbawm, Interview, "World Distempers", New Left Review, II/61 (January-February 2010).

จะเห็นได้ว่า สมการซ่อนรูปของวาทกรรมเสื้อแดงย้อนยุคที่บรรยายความขัดแย้งทางการเมืองครั้งนี้ว่าเป็นเรื่องของ : [ไพร่+(กระฎุมพีใหญ่) vs อำมาตย์] นั้นสะท้อนข้อสังเกตของฮ็อบสบอว์มข้างต้น

ซึ่งเอาเข้าจริงในภาษาสังคมวิทยาการเมืองสมัยใหม่ สมการที่ว่าก็คือ : [ชนชั้นรากหญ้า+(ชนชั้นนายทุนใหญ่) vs ชนชั้นนำภาครัฐ] นั่นเอง

ก็แล้วแนวโน้มหรือพลวัตของความขัดแย้งทำนองนี้จะมีทิศทางเป็นไปได้อย่างไรบ้าง?

หากดูตัวอย่างสงครามชนชั้น [ไพร่+(กระฎุมพี) vs อำมาตย์] อันโดดเด่นเป็นที่รู้จักกันดีในประวัติศาสตร์ในกรณีอังกฤษ(ค.ศ.1640-1660 และ 1688) และฝรั่งเศส (ค.ศ.1789) แล้ว แนวโน้ม/พลวัตของทั้งสอง

เหตุการณ์แตกต่างกันมาก โดยแปรผันตามท่าทีแข็งขืน/ประนีประนอมของคู่ขัดแย้งฝ่ายต่างๆ ดังที่ แซจ ฮาลิมี บรรณาธิการ Le Monde diplomatique สรุปไว้ในบทนำ "Eloge des revolutions" ("สดุดีการปฏิวัติ") ฉบับประจำเดือนพฤษภาคม ค.ศ.2009 ว่า :"ทว่าชนชั้นอภิชน (หรืออำมาตย์) อังกฤษขัดขืนต่อต้านอย่างแข็งขันน้อยกว่าชนชั้นอภิชนในฝรั่งเศส ฉะนั้น กระฎุมพีอังกฤษจึงไม่รู้สึกว่าจำต้องสร้างพันธมิตรกับประชาชน (หรือไพร่) เพื่อสถาปนาอำนาจครอบงำของตนขึ้นมา ในหมู่ชนชั้นอภิสิทธิ์ทั้งหลายนั้น ตัวแบบ (การปฏิวัติ) ที่ไม่มีพวกตีนเปล่าหรือสามัญชนมายุ่มย่ามด้วย ดูโดดเด่นเป็นสง่าและอันตรายน้อยกว่าอีกแบบหนึ่ง" (Serge Halimi, "Eloge des revolutions", Le Monde diplomatique, Mai 2009)

น่าสนเท่ห์ว่า กรณีไทยทุกวันนี้ในที่สุดแล้วจะโน้มไปตามแบบแผนอังกฤษ หรือฝรั่งเศสกัน?

ณัฐวุฒิ : ถอดรหัส "ไพร่ - อำมาตย์"*

เสถียร วิริยะพรรณพงศา,
อรรถยุทธ บุตรศรีภูมิ

---

* จาก *กรุงเทพธุรกิจ* การเมือง : บทวิเคราะห์ 25 มีนาคม 2553

แม้ว่าจะเป็นคำไทยที่บัญญัติใช้กันมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่คำว่า "ไพร่" กลับมีการนำมาใช้เป็นวาทกรรมของคนเสื้อแดง โดยคนที่นำคำคำนี้มาใช้บนเวทีคนเสื้อแดงเป็นคนแรกคืออดีต "ดาวสภาโจ๊ก" ณัฐวุฒิ ใสยเกื้อ หลังจากที่เขาจุดพลุ "สงครามชนชั้น" โดยขมวดภาพคู่ต่อสู้ในเกมให้ชัดเจนสองมุมคือ "อำมาตย์" กับ "ไพร่" น่าสนใจว่าชุดความคิดที่อยู่เบื้องหลังคำว่า "ไพร่" คืออะไร

ผมพูดเรื่องไพร่เรื่องชนชั้นครั้งแรกที่เวที จ. นครราชสีมา เมื่อต้นเดือน มี.ค. 2552 ก่อนเดือน เม.ย. เลือด พอวันรุ่งขึ้น พ.ต.ท. ทักษิณ (ชินวัตร) โทรศัพท์มาถามผมเฮ้ย ณัฐวุฒิ คุณพูดเรื่องอะไรไป ผมก็บอกว่าเปล่านี่ครับ ก็ปราศรัยธรรมดา แต่พูดเรื่องชนชั้นนิดหน่อย พ.ต.ท. ทักษิณ บอกว่าคุณรู้มั้ยว่าสิ่งที่คุณพูดมีนักวิชาการสำคัญอีเมลมาหาผม มันใช่มาก ถ้า ณัฐวุฒิพูดแบบนี้ คนเสื้อแดงจะเพิ่มขึ้นมหาศาล จากนั้นที่ จ. ระยอง ผมก็พูดอีก ท่านทักษิณ ก็นั่งฟัง พอไปที่ จ. อ่างทอง คราวนี้ผมยกเรื่องรามเกียรติ์มาเปรียบเทียบ ว่าทศกัณฐ์ ที่คนมองว่าเป็นฝ่ายอธรรม ต้องแพ้พระราม ที่อยู่ฝ่ายธรรมะนั้นจริงๆ แล้วไม่ใช่ เหตุผลที่ทศกัณฐ์พ่ายแพ้เพราะไปสู้รบกับชนชั้นสูง จึงถูกกลุ้มรุมทำร้ายในที่สุด

สิ่งที่ทำให้คิด คำว่า "ไพร่-อำมาตย์" เริ่มต้นมาจากผมพิจารณาปรากฏการณ์การต่อสู้ครั้งนี้ แล้วพบว่าเราไม่ได้กำลังต่อสู้กับรัฐบาล มันไม่ใช่เรื่อง "ทักษิณ" "อภิสิทธิ์ (เวชชาชีวะ) ประชาธิปัตย์ หรือ ไทยรัก

ไทย แต่คำถามใหญ่ของสังคมไทยคือ ใครควรจะเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในสังคมไทย ก่อนการรัฐประหารมีหลายคน หลายอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ใช่แค่ทหารกลุ่มเดียว มีกลุ่มพันธมิตรฯ ทำทาง พล.อ. เปรม (ติณสูลานนท์) เดินสายใส่เครื่องแบบบรรยาย มีองค์กรอิสระทำงานให้ ศาลตุลาการทำอะไรแปลกๆ เราก็ตกใจว่าทำไมรัฐบาลพรรคเดียวที่มี 377 เสียงมากที่สุดในประวัติศาสตร์ แต่เหมือนตกอยู่ในวงล้อมของอะไรสักอย่าง ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้เลย ไม่น่าจะมีอะไรล้มรัฐบาลได้

ยิ่งผมมาอยู่ในรัฐบาลนายสมัคร สุนทรเวช นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ ยิ่งรู้ว่ารัฐบาลขับเคลื่อนกลไกของรัฐไม่ได้เลย ง่อยเปลี้ยเสียขา เป็นอัมพาตไปหมด พอมาเป็นเสื้อแดง ผมพูดเรื่อง "อำมาตยา" ชัดเจนที่สุดต้นเดือน มี.ค. ที่เวที จ.พระนครศรีอยุธยา ก่อนช่วงเดือน เม.ย. เลือด ทำให้เป้าอยู่ที่ "พล.อ.เปรม" วาทกรรมอำมาตยาก็เริ่มเคลื่อนตัวมา

ส่วนที่ว่าอะไรเป็นตัวชี้วัดว่าใครเป็น "ไพร่" ใครเป็น "อำมาตย์" นั่นคือรูปการณ์จิตสำนึก จิตสำนึกของไพร่ ต้องยอมรับในความเสมอภาคและเท่าเทียม ไม่ดำรงชีวิตแบบอภิสิทธิ์ชน ไม่ใช้โอกาสที่ดีกว่าไปเบียดบังคนอื่นที่ด้อยกว่า ไพร่คือประชาชนธรรมดา ที่เคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

อาจจะถามว่า คุณทักษิณ ก็เคยเข้าหา รสช. ที่มาจากรัฐประหาร และได้ทำให้ "ทักษิณ" ได้สัมปทานธุรกิจดาวเทียม ก็เป็นจิตสำนึกอำมาตย์ แต่ผมคิดว่า ในวันนั้น "ทักษิณ" เป็นนักธุรกิจ สิ่งที่คิดผลกำไร เมื่อเห็นคณะปฏิวัติ จึงเข้าไปหาในสายตาผมจึงไม่ใช่เรื่องแปลก ผมไม่ใช่นักอุดมคติ แต่เป็นนักมองความจริง เพราะธุรกิจก็ทำแบบนี้ ไม่ใช่แค่ทักษิณ นายทุนใหญ่ๆ ก็ยืนข้างคนมีอำนาจทั้งนั้น แต่สิ่งที่เราดูคือคุณทักษิณ ในวันที่เป็นนักการเมืองเขาทำอย่างไรมากกว่า ทำไมสังคมไม่ตั้งคำถามบ้างว่า ทำไมนายอภิสิทธิ์ ถึงต้องเอาดอกไม้ไปให้นายสนธิ ลิ้มทองกุล ผู้สมรู้ร่วมคิดในการยึดอำนาจ

ขณะที่วันที่คุณทักษิณ เป็นนักการเมืองก็เข้าพบ พล.อ.เปรม จะเป็นส่วนหนึ่งของรูปการณ์จิตสำนึกอำมาตย์ ใช่หรือไม่ ผมคิดว่า แรกๆ ก็จริง แต่สุดท้ายเมื่อพบว่าไม่ใช่ เขาก็ปฏิเสธ และเลือกที่จะหันมาสร้างความแข็งแรงเติบโตให้แก่ประชาชน เส้นทางชีวิตของคนตอนเป็นสิ่งหนึ่ง

ทำอะไร และตอนเป็นอีกสิ่งหนึ่งทำอะไร

ที่ถามว่าถ้าทักษิณ ไม่ขัดแย้งกับ พล.อ. เปรม ก็คงไม่มาเป็นไพร่ในแบบที่คนเสื้อแดงกำลังพูดถึง ผมเห็นว่า สิ่งที่ทำให้ พ.ต.ท. ทักษิณ กับ พล.อ.เปรม ขัดแย้งกันไม่ใช่ตัวตนของทั้งสองฝ่าย แต่สิ่งที่ "ทักษิณ" ทำกับสิ่งที่ พล.อ. เปรม อยากให้เป็น มันไปด้วยกันไม่ได้ "ทักษิณ" ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชน และใช้อำนาจการบริหารที่เขาได้มา สร้างความเติบโตให้ชาวบ้านอย่างเห็นได้ชัด ขณะที่ชนชั้นสูง มองว่าถ้าปล่อยให้ "ทักษิณ" ทำไปเรื่อยๆ ชนชั้นสูงกับชนชั้นล่างแคบลงๆ ต้องการให้มีคนจนไว้เพื่อให้เขาได้มีคนรวย ต้องการมีคนต่ำต้อยเอาไว้เพื่อให้เขาเป็นคนยิ่งใหญ่

ขณะที่ในประวัติศาสตร์กรณีคล้าย "ทักษิณ" ก็เคยมี ปรีดี พนมยงค์ ก็เป็นผลผลิตแห่งไพร่ ที่ต้องการให้ไพร่ด้วยกันเติบโต มีเค้าโครงเศรษฐกิจ แต่ชนชั้นสูงไม่เอาด้วยก็ต้องไป เพราะบังอาจจะทำให้ไพร่เติบโต ดร. ป๋วย อึ้งภากรณ์ ก็ต้องไป ไหนจะ จิตร ภูมิศักดิ์ เปลื้อง วรรณศรี กุหลาบ สายประดิษฐ์ อัศนี พลจันทร สังคมไทยสูญเสียคนเหล่านี้ไป เพราะความคิดของคนเหล่านี้ ต้องการจะผลักดันเพื่อนร่วมชนชั้นให้เติบโตขึ้น

ส่วนที่ถามว่า "ทักษิณ" เป็นเศรษฐี มีชีวิตหรูหราเป็นอำมาตย์ด้วยหรือไม่ ผมเห็นว่า พ.ต.ท. ทักษิณ เป็นไพร่ แต่เป็นไพร่ที่มีพลังในทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง แล้วต้องการทำให้ไพร่ด้วยกัน ลืมตาอ้าปากขึ้นมาได้ แถมมีสมอง มีความฉลาดก็ร่ำรวยขึ้นมา แต่ไม่ได้ลืมความเป็นไพร่ มันถึงอยู่ไม่ได้ ความ "รวย" ความ "จน" ไม่ได้เป็นตัวชี้ขาดว่าใครเป็น "อำมาตย์" หรือเป็นไพร่ คนจนอย่างคุณชวน หลีกภัย สร้างภาพเป็นคนจน แต่ภูมิใจที่ได้ไปอยู่ในร่มเงาของอำนาจอำมาตย์ คนอย่างนี้ไม่ศรัทธาในอำนาจของประชาชน คนจนจริงๆ จะไม่มีทางเป็น "อำมาตย์" ได้

ตีแผ่"อำมาตย์"ในความคิด"เสื้อแดง"

ดร. อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล อาจารย์คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชำแหละเจตนาของการนำคำว่า "อำมาตย์" และ "ไพร่" มาปลุกผู้ชุมนุมคนเสื้อแดง ว่า แท้ที่จริงแล้วผู้พูดต้องการสื่อถึงอะไร

ประวัติศาสตร์ความหมายของคำว่า “ไพร่” จะปรากฏในประกาศคณะราษฎร ฉบับที่ 1 ซึ่งความตอนหนึ่งระบุว่า ราษฎรของกษัตริย์ ถือเป็นว่าทาส โดยเรียกว่า ‘ไพร่’ ‘ข้า’ ไม่คิดว่าเป็นมนุษย์ ประกาศฉบับนั้นใช้ถ้อยคำที่ค่อนข้างรุนแรงมาก และมีการใช้คำเรียกพระเจ้าแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ 7 ว่า “กษัตริย์” ไม่ได้ใช้คำว่า “พระมหากษัตริย์”

ขณะที่สถานการณ์ในช่วงหลัง ถ้าดูนักวิชาการที่ติดตามตัว “ทักษิณ” โดยเฉพาะ นายจักรภพ เพ็ญแข หรือแม้แต่นักวิชาการอิสระในมหาวิทยาลัย พูดถึงว่า การปฏิวัติเมื่อสมัยปี 2475 ยังไม่ได้เสร็จสิ้น จึงมีความพยายามจะทำให้ปฏิวัติเมื่อปี 2475 สมบูรณ์ ซึ่งผมคิดว่าคนกลุ่มนี้จะทำให้สมบูรณ์ในปี 2553 เพราะฉะนั้น คือเหตุผลที่หยิบคำว่า “ไพร่” ขึ้นมาอีกครั้ง แล้วตราหน้าผู้ที่มาชุมนุมว่า “ไพร่”

มูลทางภาษา และมิติทางประวัติศาสตร์ คำว่า “ไพร่” ปรากฏอยู่ในเอกสารลายลักษณ์ที่เก่าแก่ที่สุดที่เป็นภาษาไทย ก็คือในศิลาจารึกหลักที่ 1 สมัยพ่อขุนรามคำแหง แต่ไม่ได้ใช้คำว่าไพร่ตัวเดียว ใช้คำว่า “ไพร่ฟ้า” ซึ่งคำว่า “ฝ้า” สอดคล้องกับคำว่า “ฟ้า” เพราะฉะนั้นไพร่ฝ้าก็คือไพร่ฟ้า

สมัยอยุธยา มีระบบ “มูลนาย” “ไพร่” คือประชาชน แต่ “ไพร่” นั้นต้องสังกัด “มูลนาย” แล้วจะต้องโดนเกณฑ์แรงงาน ไม่ใช่อิสรชน และ “ไพร่” จะเป็นกำลังสำคัญทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองให้แก่ชนชั้นมูลนาย โดยชนชั้นมูลนายประกอบด้วย เจ้าและขุนนางชั้นสูง ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ก็คือ อำมาตย์ และ เสนาบดี ซึ่ง “อำมาตย์” คือกลุ่มข้าราชการพลเรือน ส่วน “เสนาบดี” คือ ขุนนางฝ่ายทหาร

ระบบ “มูลนาย” “ไพร่” ล่มสลายในสมัยรัชกาลที่ 5 ในปี 2425 ทำให้ “ไพร่” ไม่ต้องสังกัด “มูลนาย” ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ไม่ต้องขึ้นกับใคร เพราะฉะนั้น ไพร่ก็เปรียบสถานภาพเป็นอิสรชนหรือประชาชนทั่วไปที่มีเสรีภาพในการทำมาหากิน

ดังนั้น คำว่า “ไพร่” ในความหมายระบบศักดินาจึงไม่มีมาตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ระบอบที่กษัตริย์ยังครองอำนาจยังคงดำรงอยู่เรื่อยมา จนกระทั่งถึงปี 2475 ในความรู้สึกของคนโดยเฉพาะ “คณะราษฎร” รู้สึกว่าสังคมในขณะนั้นยังมีการแบ่งชนชั้นกันอยู่ ถึงแม้ “ไพร่” ไม่ได้เป็นคู่ตรงข้ามกับ “มูลนาย” แต่คณะราษฎร

ยังคงเล่นกับคำว่า "ไพร่" อยู่

คำประกาศในคณะราษฎร ฉบับที่ 1 มีการใช้คำว่า "ไพร่" เล่นคู่ตรงข้ามกับ "กษัตริย์" หรือ "เจ้า" อาทิเช่น "รัฐบาลใช้ยึดทรัพย์ หรือถ้าไม่มีเงินก็ใช้งานโยธา แต่พวกเจ้ากลับนอนกินสุข"

กลุ่มปัญญาชนที่เป็นพลังความคิดให้เสื้อแดง คิดที่จะสืบสานเจตนารมณ์คณะราษฎร ที่จะทำให้การปฏิวัติในปี 2475 เสร็จสมบูรณ์แบบ จึงได้เลือกใช้คำว่า "ไพร่" ขึ้นมา

ผมคิดว่าไม่มีใครกล้าที่จะพูดขึ้นมาตรงๆ เมื่อไม่สามารถใช้คำว่า "เจ้า" ได้ จึงอำพรางไปใช้คำว่า "อำมาตย์"

การบิดเบือนความหมายคำว่า "อำมาตย์" มีความพยายามที่จะบอกว่าอำมาตย์นั้นคือประธานองคมนตรี ถ้าจะหมายถึงองคมนตรีจริงๆ ทำไมไม่ใช้คำว่า "องคมนตรี" เลย ทำไมต้องไปหาคำอื่น แสดงว่า "อำมาตย์" ในความหมายกลุ่มคนเสื้อแดง ไม่ได้ใช้อำมาตย์ในความหมายดั้งเดิม แต่เป็นความหมายที่เลือกใช้รูปของคำนี้ เพื่อที่จะไปสื่อความหมายอีกคำหนึ่ง เนื่องจากไม่สามารถใช้รูปคำของความหมายอีกคำหนึ่งนั้นได้

โดยเฉพาะคำพูด "ทักษิณ" นั้น ชัดเจนในการกระทำและความคิด โดยถ้าหากย้อนกลับไปดูเนื้อหาในการวีดิโอลิงค์ ข้อความตอนหนึ่งที่ "ทักษิณ" โฟนอินคุยกับคนเสื้อแดงว่า

"พี่น้องต้องลุกขึ้นสู้ อำมาตย์ไม่อยากเห็นคนหายจน ไม่อยากเห็นลูกหลานฉลาด เพราะอย่างนี้เราถึงต้องพึ่งพาอำมาตย์ตลอดชีวิต ถ้าประชาชนเป็นฝ่ายชนะ เป็นการปลดแอกตนเองให้พ้นจากอำมาตย์ทั้งหลายที่มาบังคับให้เราโง่บังคับให้เราจนต่อ"

นัยของความหมายไม่แตกต่างกันนัก ผมคิดว่าคุณทักษิณ ไม่ได้ทำงานคนเดียว มีกลุ่มคนที่มีการศึกษาสูงที่ร่วมทำงานของกระบวนการที่อยู่ในความคิดนี้ แล้วเป็นความคิดที่นำมาสู่การคิดที่ชัดเจนมากขึ้นถึงกระบวนการต่อสู้ทางชนชั้น

(ที่มา : http://www.bangkokbiznews.com/home/detail/politics/analysis/20100325/106816/ณัฐวุฒิ-:-ถอดรหัส-ไพร่-อำมาตย์.html)

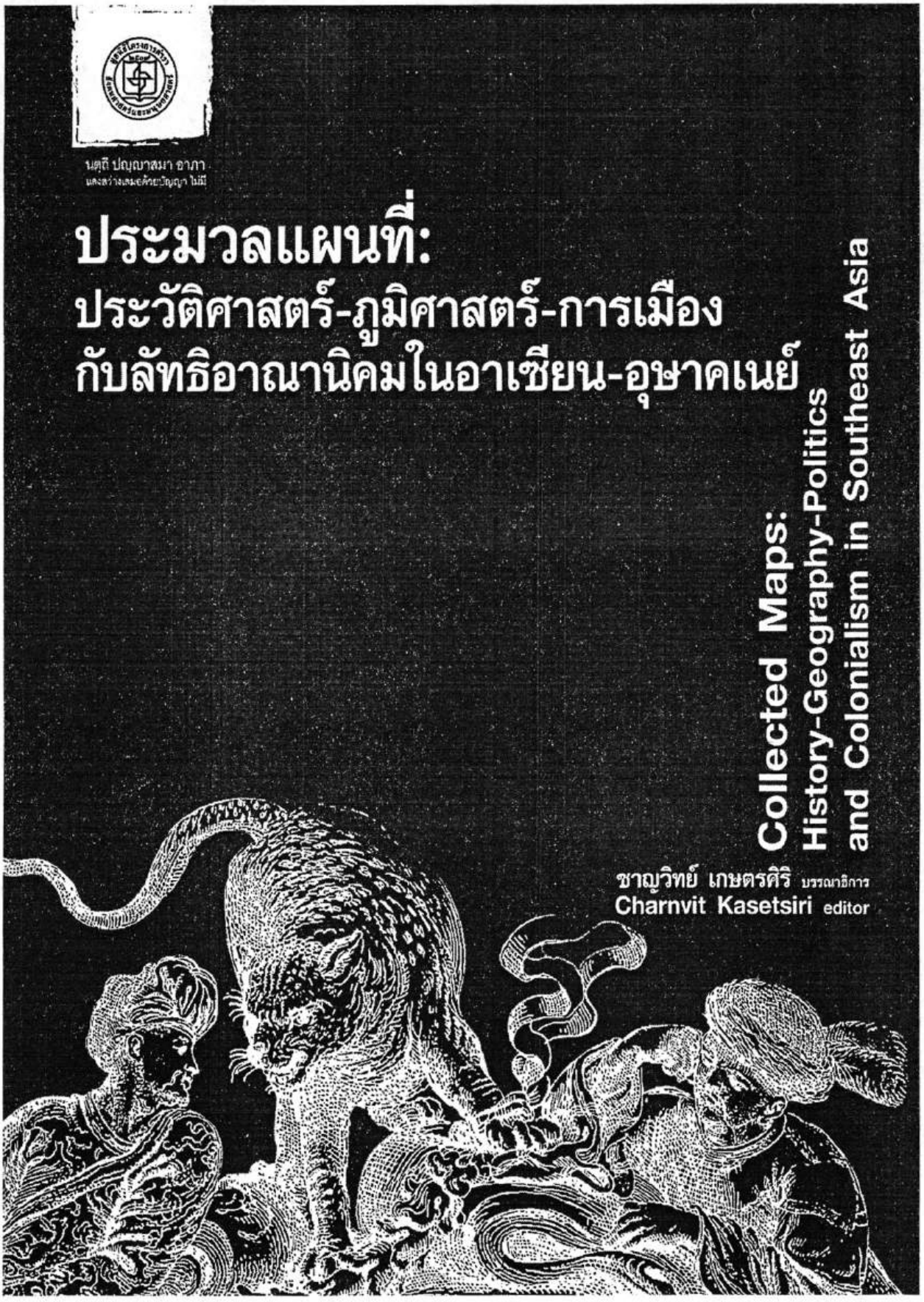

"ข้อมูลประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และแผนที่ (ที่เราอาจมองข้ามไปโดยง่าย) น่าจะช่วยทำให้เรารู้จักตัวตน เข้าใจสังคม และ/หรือประเทศชาติได้ดียิ่งขึ้น"

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการ

น้ำของ: แม่น้ำโขง ณ นครพนม

Mekong: The Mekong River na Nakorn Phanom I

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ I กาญจนี ละอองศรี บรรณาธิการ
Charnvit Kasetsiri I Kanchanee La-ongsri Editors

นตฺถิ ปญฺญาสมา อาภา
แสงสว่างเสมอด้วยปัญญา ไม่มี

น้ำของ: แม่น้ำโขง ณ นครพนม

Mekong: The Mekong River at Nakorn Phanom II

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ I กาญจนี ละอองศรี บรรณาธิการ
Charnvit Kasetsiri I Kanchanee La-ongsri Editors

รายนามคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

(ก่อตั้ง พ.ศ. 2509 โดยนายป๋วย อึ๊งภากรณ์ ฯลฯ)

นางเพ็ชรี สุมิตร	ประธานและผู้จัดการ
นายเกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม	รองประธาน
นายธเนศ อาภรณ์สุวรรณ	รองประธาน
นายรังสรรค์ ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายวิทยา สุจริตธนารักษ์	กรรมการ
นางสาวศรีประภา เพชรมีศรี	กรรมการ
นายวีระ สมบูรณ์	กรรมการ
นายประจักษ์ ก้องกีรติ	กรรมการ
นายพิภพ อุดร	กรรมการ
นางสาวอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์	กรรมการ
นายพนัส ทัศนียานนท์	กรรมการ
นายบดินทร์ อัศวาณิชย์	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์ เลิศแก้วศรี	กรรมการและเหรัญญิก
นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายทรงยศ แววหงษ์	กรรมการและผู้จัดการทั่วไป

เลขอนุญาต ที่ ต. ๖/๒๕๑๙

เลขที่คำขอ ที่ ๖/๒๕๑๙

ใบอนุญาตจัดตั้งสมาคมหรือองค์การ

ตามที่ นายป๋วย อึ๊งภากรณ์

ได้ขออนุญาตจัดตั้ง มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

๑. ส่งเสริมการจัดทำตำราภาษาไทยในแขนงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งระดับมหาวิทยาลัย และก่อนมหาวิทยาลัย

๒. เผยแพร่ตำราของมูลนิธิในหมู่ผู้สอนวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ทั่วราชอาณาจักร

๓. ส่งเสริมการเรียบเรียงงานวิจัย และตำราชั้นสูง และรวบรวมเอกสารทางวิชาการออกตีพิมพ์

๔. ส่งเสริมกิจกรรมทางวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

๕. ไม่ทำการค้ากำไร และไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง

และมีที่ตั้งสำนักงานแห่งใหญ่ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร นั้น

กรมการศาสนาได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ดำเนินการจัดตั้งได้ และขอให้ปฏิบัติตามคำสั่งและข้อบังคับของกรมการศาสนา โดยเคร่งครัด

อนุญาต ณ วันที่ ๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๙

(นายวัชระ เอี่ยมโชติ)
อธิบดีกรมการศาสนา

ณ ห้องประชุมต้นโมก อาคารบรรณราชนครินทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพรนครศรีอยุธยา
วิทยากร: ศ.ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อ.สมฤทธิ์ ลือชัย ผศ.ดร.ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ อ.อัครพงษ์ ค่ำคูณ

จันทร์ที่ 28 เมษายน 2557 กรุงเทพ – อยุธยา – สุพรรณบุรี

06.30 น. พร้อมกันที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เขตตลิ่งชัน ธนบุรี
ออกเดินทางไปจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยรถบัสปรับอากาศ

08.30 น. เดินทางถึง มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
(ห้องประชุมต้นโมก อาคารบรรณราชนครินทร์)
- **กล่าวต้อนรับ** โดย อาจารย์จิรศักดิ์ ชุมวรานนท์
รักษาราชการแทนอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
- **กล่าวรายงาน** โดย ศาสตราจารย์เกียรติคุณ เพ็ชรี สุมิตร
ประธานมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- **กล่าวเปิดงาน** โดย คุณประมนต์ สุธีวงศ์
ประธานคณะกรรมการ บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด
- **แนะนำวิทยากรภาคสนาม** ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ , ผศ.ดร.ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์
อ.สมฤทธิ์ ลือชัย , อ.อัครพงษ์ ค่ำคูณ
- อภิปราย **อยุธยาศึกษา : ทวารวดีศรีอโยธยา**
โดย - ผศ.ดร.ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ - คุณมนตรี รักษาดี (อบจ.)
- ดร.จงกล เฮงสุวรรณ - อ.สมฤทธิ์ ลือชัย ดำเนินรายการ

10.00 น. ออกภาคสนาม
หมู่บ้านญี่ปุ่น
ในสมัยกรุงศรีอยุธยามีชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขายจำนวนมาก ญี่ปุ่นเป็นชนชาติหนึ่งที่เดินทางเข้ามาในสมัยนั้น เมื่อทางการญี่ปุ่นอนุญาตให้ชาวญี่ปุ่นค้าขายกับชาวต่างชาติได้โดยให้มีหัวหน้าปกครองในกลุ่มตน นับแต่นั้นมาชาวญี่ปุ่นก็เข้ามาอาศัยในกรุงศรีอยุธยามากขึ้น หัวหน้าชาวญี่ปุ่นในขณะนั้นคือ นากามาซา ยามาดา เป็นผู้มีอำนาจ และเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จนได้รับแต่งตั้งเป็นออกญาเสนาภิมุขรับราชการต่อมา จนได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช จนสิ้นชีวิตลงที่นั่น

11.30 น. **หมู่บ้านโปรตุเกส**
ชาวโปรตุเกสเป็นชาวยุโรปชาติแรกที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาเมื่อปี พ.ศ. 2054 โดยอัลฟองโซ เดอ อัลบูเคอร์ก ผู้สำเร็จราชการของโปรตุเกส ประจำเอเชีย ได้ส่งนายดูอาร์เต้ เฟอร์นันเดส เป็นทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา ชาวโปรตุเกสเข้ามา ตั้งหลักแหล่งค้าขายและเป็นทหารอาสาในกองทัพกรุงศรีอยุธยา สร้างโบสถ์ขึ้นเพื่อเผยแพร่ศาสนา และเป็นศูนย์กลางของชุมชน ปัจจุบันบริเวณนี้ยังมีร่องรอยซากสิ่งก่อสร้างปรากฏให้เห็น คือ โบราณสถานซานเปโตร หรือเรียกในสมัยอยุธยาว่าโบสถ์เซนต์โดมินิค เป็นโบสถ์ในคณะโดมินิกัน

12.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน บริเวณริมน้ำหมู่บ้านโปรตุเกส

13.00 น. ออกเดินทางไปยังจังหวัดสุพรรณบุรี

14.30 น. **วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ**
เป็นวัดสำคัญคู่บ้านคู่เมืองสุพรรณมากว่า 700 ปี ตั้งอยู่ในบริเวณศูนย์กลางของเมืองโบราณสุพรรณบุรี ในท้องที่ตำบลรั้วใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ริมฝั่งแม่น้ำสุพรรณบุรี ด้านทิศตะวันตก พระเจ้าอู่ทองทรงสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกษัตริย์ราชวงศ์อู่ทองครองราชย์ ภายในวัดพระวัดพระศรีรัตนมหาธาตุมีตำนานพระผงเมืองสุพรรณ พระพุทธรูปหินทราย 279 องค์ และองค์พระปรางค์สร้างสมัยอู่ทองภายในวัดประกอบไปด้วยโบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่ พระปรางค์องค์ใหญ่ ซึ่งเป็นเจดีย์ประธานของวัดศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น เจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม จำนวน 2 องค์ ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของพระปรางค์ นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปหินทรายอีกจำนวนหนึ่งที่อยู่ภายในวิหารด้านหน้าพระปรางและจารึกลานทองทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงกษัตริย์สองพระองค์ที่ทรงสร้างและทรงซ่อมพระปรางค์ อักษรในจารึกลานทองแผ่นนี้เป็นรูปอักษรในราวพุทธศตวรรษที่ 24 สมัยรัตนโกสินทร์

ตอนต้น โดยเป็นข้อความลอกเลียนแบบจารึกของเดิมซึ่งชำรุด

วัดป่าเลไลยก์

เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำสุพรรณ หรือ แม่น้ำท่าจีน พระศรีธวัชเมธี ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่าวัดนี้จะสร้างขึ้นเมื่อไร แต่จากการสันนิษฐานโบราณวัตถุสำคัญของวัด คือ พระปางปาลิไลยกะ ซึ่งชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า หลวงพ่อโต กะประมาณอายุอย่างต่ำสุดสร้างก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี (ก่อน พ.ศ. 1893) อย่างสูงสุดยุคทวารวดีตอนต้น (พ.ศ. 1200) มีอายุจนถึงทุกวันนี้ ระหว่าง 650 - 1300 ปี

พระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ (เจดีย์ยุทธหัตถี)

พระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ อยู่ที่ตำบลดอนเจดีย์ อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี พระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ ประกอบด้วย พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงพระคชาธารออกศึก และ องค์เจดีย์ยุทธหัตถี สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสร้างเจดีย์ขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองชัยชนะในสงครามยุทธหัตถีที่ทรงมีต่อพระมหาอุปราชาแห่งพม่าเมื่อเดือนมกราคม ปี พ.ศ. 2135 และในปี พ.ศ. 2495 กองทัพบกได้บูรณปฏิสังขรณ์องค์เจดีย์ขึ้นใหม่ โดยสร้างเป็นเจดีย์แบบลังกาทรงกลมใหญ่ สูง 66 เมตร ฐานกว้างด้านละ 36 เมตร ครอบเจดีย์องค์เดิมไว้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปประกอบพิธีบวงสรวงและเปิดพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2502 ซึ่งรัฐบาลได้กำหนดให้วันที่ 25 มกราคม ของทุกปี เป็นวันถวายราชสักการะพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ พร้อมกันนั้นทางจังหวัดได้จัดให้มีงานเฉลิมฉลองพระบรมราชานุสรณ์ดอนเจดีย์ทุกปี

17.30 น. เดินทางเข้าที่พัก และรับประทานอาหารเย็น ณ โรงแรม คงทองทิพย์รีสอร์ท จังหวัดสุพรรณบุรี

19.00-20.00 น. เสวนา **"ทวารวดีศรีอู่ทอง"**

โดย คุณพนมบุตร จันทร์โชติ
อ.ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ
อ.อัครพงษ์ ค่ำคูณ
อ.สมฤทธิ์ ลือชัย ดำเนินรายการ

อังคารที่ 29 เมษายน 2557 สุพรรณบุรี – นครปฐม - กรุงเทพฯ

07.00 น. รับประทานอาหารเช้าที่โรงแรมที่พัก

08.00 น. ออกเดินทางไป

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง ประวัติการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง พ.ศ. 2446 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้ตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี และเสด็จสำรวจเมืองโบราณ อู่ทอง ทรงนิพนธ์เล่าเรื่องเมืองอู่ทองในรายงานเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรีและทรงนิพนธ์หนังสือเรื่องนิทานโบราณคดี กรมศิลปากรได้จัดสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทองขึ้นเป็นการถาวรในปี พ.ศ.2508-2509 เพื่อเก็บรักษาและจัดแสดง โบราณวัตถุที่ได้จากขุดค้นทางโบราณคดี เมื่อดำเนินการแล้วเสร็จได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคมพ.ศ 2509

เมืองโบราณอู่ทอง เป็นเมืองที่มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ ตั้งอยู่ริมลำน้ำจระเข้สามพัน ผังเมืองเป็นรูปวงรี หอคอยไปตามแนวทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ตะวันตกเฉียงใต้ มีขนาดความกว้างประมาณ 1 กิโลเมตร และยาประมาณ 2 กิโลเมตร มีระดับความสูงของพื้นที่ตัวเมืองจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 6 เมตร จากการศึกษาทางโบราณคดีเท่าที่ผ่านมาทราบว่าเมืองโบราณอู่ทองมีมนุษย์อยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ 2,500 ปี มาแล้ว โดยได้พบหลักฐานประเภทขวาน หินขัด ลูกปัด ภาชนะดินเผา แวเหล็กในสำหรับปั่นด้าย ขวานสำริด ฉมวก หอก และเครื่องมือเครื่องใช้โลหะอื่นๆ อีกมากมาย ชุมชนในสมัยนี้เป็นชุมชนในสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากสภาพที่ตั้งชุมชนเป็นเขตที่ราบขั้นบันไดต่ำและ ที่ราบลุ่มแม่น้ำ ทำให้สามารถทำการเพาะเพาะปลูกได้ผลดี จนชุมชนตั้งหลักแหล่งได้ อย่างถาวร ประกอบกับสามารถติดต่อกับชายฝั่งทะเลได้สะดวก จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชุมชนโบราณในบริเวณเมืองอู่ทองสามารถพัฒนาสภาพสังคมและเศรษฐกิจ จนขยายตัวเข้าสู่สังคมเมืองได้

12.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน

13.00 น. ออกเดินทางไปจังหวัดนครปฐม

14.30 น. **พระปฐมเจดีย์**

เมืองนครไชยศรี (นครปฐมโบราณ) เป็นเมืองที่มีความรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาและมีความมั่นคงทางการค้ากับนานาชาติ โดยมี**พระปฐมเจดีย์** เป็นมหาธาตุหลวงของเมืองมีอายุตั้งแต่หลัง พ.ศ. 1000 หรือราว 1,500 ปีมาแล้ว องค์พระปฐมเจดีย์ เป็นพระเจดีย์ใหญ่ รูประฆังคว่ำ ปากผายมหึมา โครงสร้างเป็นไม้ซุง รัดด้วยโซ่เส้นมหึมา ก่ออิฐ ถือปูน ประดับด้วยกระเบื้องปูทับ ประกอบด้วยวิหาร 4 ทิศ กำแพง แก้ว 2 ชั้น เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ของพระพุทธเจ้า และพระปฐมเจดีย์นี้เป็นพระมหาธาตุหลวงและมีความสำคัญมาตั้งแต่แรกสร้างในยุคทวารวดี สืบเนื่องถึงยุคกรุงศรีอยุธยาก็ยังได้รับการยกย่องเป็นศรีของอาณาจักรมีประชาชนพลเมืองเคารพสักการะสืบเรื่อยมาจนถึงยุคกรุงธนบุรี ยุครัตนโกสินทร์ตราบจนทุกวันนี้

พระร่วงโรจนฤทธิ์ วัดพระปฐมเจดีย์

"พระร่วงโรจนฤทธิ์" พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำจังหวัดนครปฐม เป็นที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป มีชื่อเต็ม คือ "พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ ธรรโมภาส มหาวชิราวุธ ราชปฐมนิยบพิตร" ตามประกาศกระแสพระบรมราชโองการ ลงวันที่ 12 ตุลาคม พุทธศักราช 2466 แต่ประชาชนทั่วไป เรียกขานว่า "หลวงพ่อพระร่วง" หรือ "พระร่วงโรจนฤทธิ์" เป็นพระพุทธรูปปางห้ามญาติ ทำด้วยทองเหลืองหนัก 100 หาบ ศิลปะสุโขทัย สูง 12 ศอก 4 นิ้ว ประทับยืนบนฐานโลหะทองเหลืองลายบัวคว่ำบัวหงาย ทำวงพระพักตร์ตามยาว พระหนุเสี้ยม นิ้วพระหัตถ์ พระบาทไม่เสมอกัน ห้อยพระหัตถ์ซ้ายลงข้างพระวรกาย แบฝ่าพระหัตถ์ขวายกตั้งขึ้น ยื่นไปข้างหน้า มีพระอุทรพลุ้ย บ่ายพระพักตร์สู่ทิศเหนือ เมื่อครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้นำกลับไปอัญเชิญลงมากรุงเทพฯ แล้วให้ช่างปั้นสถาปนาขึ้นมาบริบูรณ์เต็มพระองค์ จากเดิมที่ชำรุดหลืออยู่แต่พระเศียร พระหัตถ์และพระบาท และได้อัญเชิญกลับมาสู่จังหวัดนครปฐม เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2457 ทางรถไฟ ประดิษฐาน ณ พระวิหารด้านทิศเหนือ องค์พระปฐมเจดีย์ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร จนถึงปัจจุบัน

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ เป็นสถานที่ที่รวบรวมและเก็บรักษาโบราณวัตถุที่หาชมได้ยากตั้งแต่ในสมัยแรกที่เมืองแห่งนี้สร้างขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นศิลปะสมัยทวารวดี ตั้งอยู่บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ทางด้านทิศใต้ เป็นที่รวบรวมเก็บรักษาโบราณวัตถุตั้งอยู่ในบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ ด้านทิศใต้เป็นอาคารทรงไทยประยุกต์ 2 ชั้น โบราณวัตถุที่รวบรวมได้ในระยะแรกได้ถูกนำมาเก็บรักษาไว้ ที่ระเบียงคตรอบองค์พระปฐมเจดีย์ กระทั่ง พ.ศ. 2454 จึงได้ย้ายไปไว้ในวิหารตรงข้ามพระอุโบสถ ซึ่งต่อมาเรียกว่า พระปฐมเจดีย์พิพิธภัณฑสถาน (ปัจจุบันยังคงเป็นพิพิธภัณฑสถานในความดูแลของวัดพระปฐมเจดีย์) พ.ศ. 2477 ได้ยกฐานะเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในความดูแลของกรมศิลปากร และเมื่อจำนวนโบราณวัตถุเพิ่มมากขึ้น อาคารหลังเดิมคับแคบ ต่อมาในปี พ.ศ. 2510 กรมศิลปากรได้รับงบประมาณให้สร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานหลังปัจจุบันขึ้น และเคลื่อนย้ายโบราณวัตถุจากหลังเดิมมาจัดแสดงไว้ที่นี่ โดยโบราณวัตถุส่วนใหญ่เป็นหลักฐานในวัฒนธรรมทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16)

16.30 น. เดินทางกลับกรุงเทพฯ

18.30 น. ถึงศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เขตตลิ่งชัน ธนบุรี โดยสวัสดิภาพ